

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий центр заочно-дистанційного навчання
Кафедра міжнародних відносин

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня магістра

на тему:

**«Трансформація оборонної сфери та модернізація Збройних Сил
України в ході російсько-українського конфлікту»**

Виконав студент 2 курсу, групи ЗМмв-2
спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»,
освітньо-професійної програми
«Міжнародні відносини»
Літвінов Сергій Петрович

Керівник – канд. іст. наук, проф.
Павлюк Віктор Володимирович

Рецензент – канд. іст. наук, доц.
Шаправський Сергій Анатолійович

Робота допущена до захисту
(протокол № __ засідання кафедри міжнародних відносин від ____ 2022 року

Завідувач кафедри міжнародних відносин: _____

Тетяна СИДОРУК

м. Острог – 2022 р.

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. РОЗБУДОВА ОБОРОННОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ.....	8
Висновки до розділу 1	17
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕС ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У ПЕРІОД 2014-2022 РОКІВ	18
2.1. Реформа української армії за президенства П. Порошенка.....	18
2.2. Спільні навчання Україна – НАТО як основа модернізації ЗСУ	37
Висновки до розділу 2	44
РОЗДІЛ 3. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОГО ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ.....	45
3.1. Військова допомога союзників для України. Ленд-ліз	45
3.2 Перспективи трансформації та модернізації ЗСУ	60
Висновки до розділу 3	82
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	86

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

JWGDR – (NATO-Ukraine Joint Working Group on Defence Reform) – Спільна робоча група з питань оборонної реформи

PARP – (NATO Planning and Review Process) – Процес планування та огляду НАТО

НДДКР – Науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи

РХБ – Радіаційно-хімічна безпека

ОК – Оперативне командування

ППО – Протиповітряна оборона

ВПС – Військово-повітряні сили

СТрО – Сили територіальної оборони

КДБ – Комітет державної безпеки

ВМС – Військово-морські сили

ВПО – Війська протиповітряної оборони

ПОР – Проектний офіс реформ

НБСС – Нарада з безпеки та співробітництва в Європі

USAI – (Ukraine Security Assistance Initiative) – Ініціатива Міністерства оборони України з підтримки безпеки

FMF – (Foreign Military Financing) – Зовнішнє військово фінансування для України

ІМЕТ – (International Military Education and Training) – Міжнародна військова освіта та підготовка

IDCC – (International Donors Coordination Cell) – Міжнародний центр координації донорів

МФУ – Міжнародний фонд для України

FSA – (Foreign Sales Act) – Закон про іноземну допомогу

АЕСА – (Arms Export Control Act) – Закон про контроль за експортом зброї

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. 24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала широкомасштабний напад на Україну, названий у Москві «спеціальною військовою операцією». Росія вимагала від України припинити військову діяльність, закріпити нейтралітет у Конституції, визнати Крим територією Росії та визнати незалежність так званих Донецької та Луганської народних республік. Поглиблення зв'язків України із Заходом та її прагнення приєднатися до НАТО зазнали жорсткої критики з боку Москви.

Анексія Росією Криму в 2014 році стала травматичним досвідом для України та її Збройних Сил. Багато високопоставлених командирів і чиновників втекли до Росії під час і відразу після анексії. Водночас у березні 2014 року на Донбасі у східній частині країни спалахнув збройний конфлікт, коли Донецьк та Луганськ проголосили незалежність від України.

За підтримки Росії сепаратисти на Донбасі завдали значних втрат українській армії. До початку 2015 року українська антитерористична операція (АТО) проти донбаських сепаратистів досягла обмеженого успіху у відновленні контролю над значною частиною Донбасу, тоді як в результаті більш активного залучення Росії українська армія втратила багато особового складу та обладнання.

Україна розпочала масштабний процес реорганізації та модернізації своїх збройних сил наприкінці 2014 року. Домінуючим у цьому процесі трансформації був досвід Донбасу та оцінка загрози з боку Росії. З метою підвищення її боєздатності було розпочато структурні реформи у сфері управління, навчання, освіти та інфраструктури. Ця організаційна трансформація та трансформація можливостей дає багато підказок щодо впливу оборонної політики на зовнішні відносини та навіть геополітику. Саме тому актуальність теми дослідження є важливою, оскільки вона напряму впливає як на військовий, так і на політичний напрямок подальшої модернізації ЗСУ.

Стан наукової розробки теми. Дослідження трансформації Збройних Сил України проводило чимало вітчизняних та зарубіжних військових експертів,

політологів, військових, а також аналітичних центрів та фабрик думок. Праці таких дослідників, як Ю. Турченко, О. Шугурова, О. Кулика, О. Аноприєнка, В. Саксонова, Дж. Шерра, Е. Бовена, К. Арабіа, К. Велта та ін., подають детальне дослідження проблем і перспектив трансформації та покращення ЗС України.

Численні дослідження показали, що Збройні Сили пройшли довгий та складний шлях модернізації та трансформації і продовжують долати його і зараз, під час війни. Зокрема, показано важливу роль союзників України, таких як Великобританія, США, Польща, балтійські держави, Канада та ін., їх постачання зброї та боєприпасів, фінансова допомога та навчання наших солдатів військовій справі, яку проходять військові країн НАТО.

Загалом, розглядаючи актуальність теми дослідження, є потреба якісніше та глибше дослідити головні причини та способи трансформації українських Збройних Сил, і визначити перспективи та наслідки, які можуть мати місце у майбутньому.

Метою дипломної роботи є аналіз трансформації оборонної сфери та Збройних Сил України у період від здобуття незалежності і до сучасності.

Реалізації мети сприятиме розв'язання наступних **завдань**:

- дослідити етапи становлення сучасної оборонної сфери України;
- проаналізувати реформи армії за президенства П. Порошенка;
- оцінити роль НАТО у сприянні трансформації ЗСУ України;
- проаналізувати основні аспекти програми ленд-лізу;
- визначити головні напрямки подальшої модернізації ЗСУ.

Об'єктом дослідження є реформування оборонної сфери України від часів здобуття незалежності і до нашого часу.

Предметом дослідження є трансформація та модернізація Збройних Сил України під час російсько-українського конфлікту.

Хронологічні рамки: у кваліфікаційній роботі розглядається період 1991-2022 років, де нижньою межею є 1991 рік, рік проголошення незалежності та створення Збройних Сил України. Верхньою межею є 2022 рік, період початку

повномасштабної війни Росії проти України, продовження розширення контактів із союзниками та модернізації всіх родів та видів військ.

Географічні рамки дослідження: у роботі розглядається Європа, а саме східна її частина, де представлено дві країни – Росія та Україна – які перебувають у стані війни. Також до цього регіону можна віднести Білорусь, яка активно допомагає РФ у вторгненні до України та надає інфраструктуру для здійснення ракетних ударів по території України. Також можна згадати про західну частину Європи, де представлені союзники України та країни, які активно допомагають всім від боєприпасів і до гуманітарної допомоги. Крім того географічні межі сягають і Північної Америки, а конкретно США, які постачають найбільше зброї та техніки, в тому числі через ленд-ліз.

Методи дослідження: під час написання кваліфікаційної роботи, було використано наступні методи дослідження: порівняльний (вдалося порівняти якість трансформації української армії у різні періоди незалежності і під час повномасштабної війни), описовий (дозволив детальніше розглянути особливості реформ та їх вплив на армію і процес модернізації), прогностичний (дозволив спрогнозувати подальші трансформації в українській армії та її роль у світі), аналіз (вдалося проаналізувати, як вплинули поставки зброї та необхідних компонентів на хід війни), статистичний метод (дозволив порівняти передвоєнні та воєнні показники стану української армії).

Аналіз джерельної бази. Під час написання роботи було проаналізовано та досліджено велику кількість документів та матеріалів, які частково або повністю лягли в основу роботи. Було досліджено матеріали військових експертів щодо головних показників оборонної сфери України та армії зокрема.

Також в основу роботи покладено договори та декларації, які мали місце на початках проведення реформ та модернізації ЗСУ. Доктрини та стратегії, які показали головні напрямки співпраці та їх результати, також були включені у роботу.

Джерельна база є досить репрезентативною та сприяє реалізації дослідження. Велика кількість матеріалів міжнародних експертів та аналітичних

центрів, яка була опрацьована і використана в роботі, дозволила розкрити основні досліджувані аспекти теми та дала ґрунтовні відповіді на поставлені питання.

Практичне значення роботи полягає у тому, що опрацьований матеріал можна використовувати під час розробки навчальних програм, для підготовки фахівців у галузі міжнародних відносин, політології. Теоретичні напрацювання автора, висновки та практичні рекомендації можуть бути використані у навчальному процесі для читання курсів, семінарів та лекційних занять з предметів пов'язаних з національною безпекою та обороною країни.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що на основі застосування сучасної методики наукового пізнання, використання комплексного міждисциплінарного підходу, розроблено авторське бачення трансформації оборонної сфери України та модернізації армії. У теоретичних висновках та практичних рекомендаціях показано головні напрямки широкомасштабного розвитку військової сфери, роботу з союзниками у процесі навчання армії та передачу українським військам техніки для проведення контрнаступальних дій на окремих ділянках фронту.

Апробація дослідження. Окремі аспекти дослідження були опубліковані на сайті наукового блогу Національного університету «Острозька академія» (стаття «Кібератаки Росії проти України: досвід у боротьбі із цифровим ворогом 2014-2022 рр.»).

Структура роботи зумовлена об'єктом, предметом, метою і завданнями дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, чотирьох підрозділів, висновків і списку використаних джерел та літератури. Обсяг роботи – 91 сторінка.

РОЗДІЛ 1

РОЗБУДОВА ОБОРОННОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Оборонна реформа в Україні вже не гасло, а факт. Це саме по собі є проривом у країні, де державна політика, програми та офіційні заяви часто мало впливають на реалії життя. З січня 1997 року Україна має радикальне та реалістичне бачення ролей, які мають виконувати Збройні Сили, Міністерство оборони та військові формування, що не належать до Міністерства оборони, у сьогоденному радикально зміненому середовищі безпеки. Та ще в грудні 1999 року авторитетний незалежний аналітик України Анатолій Гриценко попереджав, що «військова організація України перебуває у стані глибокої кризи» [16, с. 23]. Лише 28 липня 2000 року Президент Леонід Кучма затвердив Державну програму, яка в цілому відповідала визначеним потребам. Офіційний процес впровадження розпочався до 1 січня 2001 року. Це говорить про те, що щось змінилося після того, як 24 вересня 1991 року Україна створила власні Збройні Сили. 780 000 військовослужбовців, які 1991 року перебували в трьох військових округах України, не були армією. Вони являли собою угруповання сил, без Міністерства оборони, без Генерального штабу і без центральних органів управління. Більше того, це угруповання, його інвентар та його офіцерський корпус були розроблені з однією метою: вести комбіновану, коаліційну, наступальну (і ядерну) війну проти НАТО на зовнішньому фронті та під керівництвом Москви [16, с. 23]. Вони не були оснащені, не розгорнуті та не навчені захищати Україну.

На першому офіційному етапі розвитку Збройних Сил (1991-96 рр.) Україна створила законодавчу базу, а також інституційні та командні структури незалежних Збройних Сил. Вона репатріювала понад 12 тис. офіцерів і прапорщиків, які відмовилися прийняти присягу на вірність Україні (і прийняла 33 тис. військовослужбовців з інших частин СРСР). Вона також роззброїла третю

за величиною ядерну силу світу, віддавши останню ядерну боєголовку зі своєї території до 1 червня 1996 року [14, с. 18]

Проте на початку другого етапу (1996-2000 рр.) збройні сили України були роздутою, сильно недофінансованою структурою чисельністю 400 000 осіб, без будь-якої авторитетної, послідовної та реалістичної схеми трансформації та розвитку. Цей істеблішмент також продовжував плекати низку радянських принципів і упереджень щодо безпеки та війни, що явно суперечило трансформованому середовищу безпеки в Європі.

У 1996 році Рада національної безпеки і оборони під керівництвом свого тодішнього секретаря Володимира Горбуліна розробила Концепцію національної безпеки (схвалена парламентом у січні 1997 року), яка прямо протистояла цьому загальному духу війни. Її автори оцінили ймовірність широкомасштабної агресії як вкрай низьку. Натомість вони звернули увагу на небезпеку локальних конфліктів у безпосередній близькості від України. Вони також вимагали терміново звернути увагу на ризик того, що громадянські, інституційні та економічні недоліки країни можуть бути використані для підриву держави. Ці небезпеки вимагали не лише абсолютно нових відносин між Збройними Силами та суспільством (і справжнього цивільно-демократичного контролю), але й інтегрованої системи національної безпеки, спільного підходу до військових операцій та раціонального розподілу праці між Міністерством оборони та іншими силовими структурами [54].

Державна програма реформування і розвитку Збройних Сил України на 2001-2005 роки є першою програмою, спрямованою на втілення цих принципів у життя. З початку «етапу реформування та розвитку» у січні 2001 року цей документ було доповнено декількома іншими, зокрема Концепцією Збройних Сил 2010 та Державною програмою переходу Збройних Сил на комплектування за контрактом, покликаних трансформувати 295 000 змішаних військовослужбовців, призовників і добровольців у контрактну армію до 2015 року [14, с. 19].

Надалі три чіткі чинники спонукали до виконання та подальшого перегляду цих програм. Перший – економічний. Реальний ВВП України значно перевищував офіційну оцінку в 204 мільярди гривень (41 мільярд доларів). Незважаючи на три роки відносного економічного зростання, малоімовірно, що Україна змогла б витратити на оборону 3 відсотки ВВП, як вимагав закон, проти тодішніх 1,5 відсотка (3,2 млрд грн) [14, с. 21]. Так, Міністерство оборони переглянуло цільову чисельність на 2015 рік з 230 тис. до 180 тис. Проте навіть за найоптимальніших економічних припущень навіть 3 відсотки ВВП не досягнули б цілей укомплектування та закупівель до цієї дати.

Другий – геополітичний. Україна межує з сімома державами та одним невизнаним утворенням (Придністровською Молдавською Республікою) і є північним узбережжям Чорного моря. Це життєво важлива транзитна країна для енергоносіїв і, мимоволі, нелегальних мігрантів, зброї та інших форм організованої злочинності. Якщо Україна не змогла б приборкати цю діяльність і контролювати свої кордони, шенгенський кордон з ЄС був би економічно шкідливим і політично недружнім.

НАТО є ще одним джерелом тиску. Задовго до того, як Україна проголосила членство в НАТО своєю довгостроковою метою (23 травня 2002 року), масштаби та інтенсивність співпраці між Україною та НАТО стали унікальними для країни, яка не є кандидатом. Хартією про особливе партнерство між Україною та НАТО від 8 липня 1997 року було створено Комісію Україна-НАТО та під її егідою Спільну робочу групу з питань оборонної реформи (JWGDR) [12, с. 11]. У 2000 році Україна приєдналася до Процесу планування та огляду НАТО (PARP) і подала до НАТО свою Державну програму на 2001-2005 роки для аналізу та коментарів. Відтоді співпраця між НАТО та Україною стала структурованим процесом аудиту та консультацій, покликаним, за словами колишнього міністра оборони Олександра Кузьмука, «підтримати оборонну реформу в країні».

Найбільше це видно в освітній сфері. Понад офіцерським рівнем навчання тепер є спільною службою та включає кілька силових структур, не пов'язаних з

МО. Навчальна програма стає все більш «євроатлантичною» за орієнтацією, а кваліфікації Національної академії оборони (магістри) акредитовані Міністерством освіти. Було створено декілька шкіл для сержантського складу, а також впроваджується продумана схема «диференційованої винагороди» для «контрактників», 35 000 з яких (одна п'ята частина рядового складу) зараз служать у військах. Розпочався процес закриття баз, усунення дублювання та зайвих структур [17, с. 60].

Але у довоєнний період ситуація була іншою. Динаміка модернізації, стагнації та занепаду, однак, залишається ненадійно збалансованою. Помічник міністра оборони з питань бюджету та фінансово-господарської діяльності генерал-майор Валерій Мунтіян був упевнений, що без кардинального перегляду фінансового забезпечення Збройним Силам залишається не більше п'яти років до саморозпаду. Він наголошував на трьох ключових сферах:

- Рівні та структура бюджету. Як зазначає авторитетний в Україні Центр Разумкова, довоєнний бюджет не перевищував «рівень, який дозволяє Збройним Силам України забезпечити виживання військ». На утримання особового складу, матеріально-технічного забезпечення, казарм та інших приміщень припадало 80-90% витрат [20, с. 34]. Якщо США виділяють 70% свого бюджету на закупівлі та НДДКР, то в Україні – 3% і 1,5% відповідно.

- Зношеність обладнання. До війни річний рівень зносу озброєння і техніки становить 9 відсотків. П'ятдесят відсотків із запланованих в Україні 300 літаків потребували негайного ремонту та модернізації. Відповідні цифри становлять 84 відсотки на 100 гелікоптерів, 55-67 відсотків на 2 тисячі артилерійських знарядь і систем ППО, 11 відсотків на 2 тисячі танків і 3,5 тисячі бронетехніки, 82 відсотки на 20 бойових кораблів. Навіть за оптимістичними економічними прогнозами, не більше 10 відсотків наявного інвентарю можна було модернізувати до закінчення терміну служби [20, с. 35].

- Навчання. Тоді як Велика Британія виділяє на навчання 20,3 відсотка свого бюджету, Україна виділяла трохи більше 1 відсотка. Незважаючи на вдосконалення режиму індивідуальної підготовки, пілот армійського

гелікоптера отримує в середньому 10 годин у повітрі на рік, а пілот ВПС отримує трохи більше 20 годин – в обох випадках у десять разів менше, ніж стандарт НАТО.

Ситуація поступово змінилася до 2014 року. Українська політична влада взяла на себе тверду відповідальність за такий стан справ, і вирішила виправити плачевне становище армії. Незважаючи на важке становище у країні після Євромайдану і втечі Януковича, український уряд розпочав процес модернізації, маючи обмежені можливості для практичної підтримки Збройних Сил. Кабінет міністрів визначає фінансові пріоритети, але від нестачі коштів зробити серйозні зрушення не вдавалося. Міністерство фінансів накопичило величезну заборгованість перед Міністерством оборони, але не погашено жодної копійки боргу. Хоча Верховна Рада виділяла кошти, вона регулярно конфліктувала з виконавчими структурами [20, с. 37]. Як наслідок, вони не затверджують проекти оборонної реформи і взагалі виявляються осторонь процесу. На сьогоднішній день цей процес просунувся вперед завдяки поєднанню президентського указу, військової винахідливості, тиску неурядових організацій та моральної та матеріальної підтримки НАТО.

Історично, на початку незалежності, Україна мала чотири види Збройних Сил у підпорядкуванні свого Міністерства оборони: Сухопутні війська, Військово-повітряні сили, Війська протиповітряної оборони та Військово-морські Сили. Окрім цих установ, Україна успадкувала понад 700 000 воєнізованих груп під юрисдикцією Міністерства внутрішніх справ (МВС) і КДБ, у тому числі підпорядкованих КДБ Прикордонних військ. Якщо Міністерство оборони СРСР не мало відділень у союзних республіках, то цього не можна сказати про МВС і КДБ. Це були відносно згуртовані утворення, і вони додавали тривоги щодо безпеки нової держави. У відповідь на ці занепокоєння 23 жовтня 1991 року Верховна Рада заснувала абсолютно нову військову структуру – Національну гвардію України. У грудні 1999 року Національну гвардію було скасовано указом президента [54].

Згідно з чинною Державною програмою, структура управління, оперативного та матеріально-технічного забезпечення має бути єдиною. Цей факт пояснює відсутність будь-яких публічних згадок про окремі програми обслуговування. Цілком можливо, що таких програм не існує. Окремі збройні підрозділи перестали бути центром планування та операцій.

В оперативному плані оперативні командування (ОК) стають стрижнем системи оборони та безпеки. Три ОК (Західний, Південний і Північний), створені в 1998 році, кардинально відрізняються від трьох військових округів (Прикарпатського, Одеського, Київського), які Україна успадкувала від СРСР. Останні були просто територіальними адміністративними структурами без повноважень, можливостей чи інфраструктури, необхідних для планування чи проведення військових операцій. На відміну від цього, Оперативне командування є «постійним оперативним формуванням, якому призначені оперативні та мобілізаційні засоби... відповідальні за оборону території та надання матеріально-технічної та іншої підтримки силам у своєму секторі незалежно від їх підпорядкування» – і роблять це не лише під час війни, але конфліктів різної інтенсивності» [23, с. 41]. Ця схема підпорядкування поширюється і на формування поза МО, розташовані в смузі відповідальності командувачів ОК. Говорячи мовою НАТО, це стратегічні об'єднані командування.

У структурному відношенні у той час Україна переформовує свої війська на три компоненти:

(1) Передові сили оборони. Вони складаються зі звичайних стратегічних сил стримування, зосереджених на новосформованій 1-й ракетній дивізії, Сили швидкого реагування і Сили прикриття. Відповідно до Програми, ЗБР мають бути головною складовою частиною майбутніх Збройних Сил України. Вони мають бути професійними, боєздатними, здатними діяти автономно в одному (або будь-якому) напрямку, щоб усунути воєнний конфлікт низької інтенсивності та нейтралізувати загрозу та запобігти її переростанню в локальний конфлікт або регіональну війну [23, с. 67]. Вони складаються з

корпусу швидкого реагування Сухопутних військ, авіаційної групи та зведеної морської ескадрильї. Війська прикриття покликані доповнити ЗБР та, у разі необхідності, забезпечити розгортання першого оперативного ешелону Основних сил оборони.

(2) Головні сили оборони. Вони включали перший оперативний ешелон, другий оперативний ешелон і оперативні резерви, які призначаються на випадок регіонального конфлікту. Вони також розташовані разом із оперативними командуваннями та підпорядковані їм.

(3) Сили стратегічного резерву. Вони були підпорядковані Верховному Головнокомандувачу, призначені для зміцнення основних сил оборони та ведення дій на нових оперативних напрямках [23, с. 69].

Концепція Збройних Сил 2010 року передбачала, що в Україні буде три види Збройних Сил, підпорядкованих Міністерству оборони.

(1) Сухопутні війська (СВ). Держпрограма визначала Сухопутні війська як «кістяк Збройних Сил», який відіграє провідну роль у запобіганні та протидії можливій агресії проти України. Сухопутні війська мали включати до свого складу не більше 54 відсотків загальної чисельності особового складу Збройних Сил та формувань поза МО. На тоді таі в перспективі до складу СВ входили наступні роди військ: механізовані, бронетанкові, аеромобільні, ракетні війська і артилерія, армійська авіація та війська протиповітряної оборони. Вони також включали кілька компонентів сил спеціального призначення, включаючи: розвідку, РХБ захисту, радіоелектронної боротьби, топографічні, гідрометеорологічні, технічні, матеріально-технічні та медичні [21, с. 10].

До 2014 року Сухопутні війська налічували 250 тис. осіб. Це яскрава ілюстрація надто великої кількості вищих командних формувань, ліквідацію яких покликана Держпрограма. Для порівняння, армія Сполучених Штатів має лише 10 дивізій. Тому першою складовою реформування Сухопутних військ був перехід до бригадно-батальйонної структури.

(2) Військово-повітряні Сили (ВПС). Згідно з Державною програмою, ВПС мали налічувати не більше 16 відсотків від загальної чисельності

військовослужбовців силових структур Міністерства оборони та поза ним. До складу ВПС входили наступні види військ: бомбардувальна авіація, винищувальна авіація, штурмова авіація, розвідувальна авіація та транспортна авіація. У складі Сил швидкого реагування була сформована група оперативного призначення ВПС.

У 2004 році було об'єднано ВПС і ВПО в Повітряні Сили Збройних Сил України. ПС ще до війни потребували капіталу та технологій, зараз ця ситуація трохи краща, але не настільки, щоб про це забувати.

(3) Війська протиповітряної оборони (ВПО). До моменту злиття з ВПС ці сили склали 13,5 відсотка від загальної кількості. ВПО є «основою» Державної системи протиповітряної оборони, єдиної складової системи оборони України, яка була пов'язана з оборонними структурами СНД, поки Україна повністю з нього не вийшла [45].

До складу ВПО входили такі роди військ: зенітно-ракетні війська, радіотехнічні війська та авіація протиповітряної оборони. Завдяки інтегрованому характеру протиповітряної оборони ВПО не підпорядковується суворо оперативним командуванням, як інші види Збройних Сил. Тим не менш, до складу Сил швидкого реагування входили мобільні групи підрозділів і сил.

(4) Військово-Морські сили (ВМС). Створений на основі компонентів колишнього радянського Чорноморського флоту (ЧФ). Створення українських ВМС було хронічним і гострим джерелом напруги між Україною та Російською Федерацією що вилилось в укладання трьох міжурядових угод від 28/31 травня 1997 року.

ВМС не налічували великої сили, вони складаються з трьох фрегатів, одного підводного човна та невеликої кількості патрульних катерів, прибережних бойових дій і десантних кораблів. Його військовослужбовці становили не більше 4,5 відсотка від загальної кількості [45].

Друга складова видової реформи – професіоналізація. Державна програма переходу Збройних Сил на комплектування за контрактом. У 2005 році термін призову скоротиться з 18 місяців до 12. Три проблеми, які є центральними для

професіоналізації, вирішуються з належною серйозністю, але з різним ступенем успіху. Перша – залучення військовослужбовців-контрактників відповідного інтелектуального та морального рівня. Очевидною передумовою стандартів є грошове забезпечення. Сьогодні військовослужбовці-контрактники отримують в рази більші кошти ніж декілька років назад [18, с. 101]. Окрім цього, Міністерство оборони сповнене рішучості пов'язувати грошове забезпечення з досвідом, результативністю та службою на посадах, які мають відношення до бойової готовності.

Друга умова – гідне житло та належне соціальне забезпечення. Не всі військовослужбовці забезпечені житлом, а в умовах війни є такі, котрі його втратили, тому після війни на звільнених територіях, окрім будівництва житлових кварталів для звичайних громадян, варто спроектувати квартири для військових. Друга і пов'язана з нею проблема полягає в забезпеченні такої структури кар'єри, яка спонукатиме контрактників залишатися на службі.

Третє завдання – збереження злагодженості підрозділів. Перша чеченська війна показала нездатність регулярних військ РФ злагоджено протистояти майже партизанській тактиці чеченських військ, що призвело до великих втрат, знищення техніки та складів з боєприпасами. Тому розробляються, але поки важко впроваджуються, норми для забезпечення «періоду узгодженості» для кожного підрозділу [18, с. 97].

(5) Військові структури, що не належать до МО. Їх чисельність з початку конфлікту на Сході України збільшилася. До них відносяться внутрішні війська (ВВ) та інші спеціалізовані формування Міністерства внутрішніх справ (МВС), прикордонні війська (підпорядковані Держкомкордону), антитерористичні війська, війська зв'язку та інші спеціалізовані формування СБ України (СБУ), війська МНС, а також ряд інших органів, що мають спеціалізовані підрозділи. Здебільшого не публікуються ані програми, ані бюджети, ані штатна чисельність цих органів.

Раніше прикордонні війська та МНС демонстрували ентузіазм щодо «євроатлантичного» курсу України, а в інших формуваннях (зокрема, складових

МВС та СБУ) зберігалися деякі цінності та методи радянської доби. Але з часом все «радянське» з них вийшло і вони почали працювати на благо незалежної України.

Висновки до розділу 1

Процес модернізації та трансформації української армії почався занадто пізно. Після розпаду СРСР Україна покладаючись на дружність Росії не розвивала власні Збройні Сили, ба більше вона не мала планів воєнних дій, якщо раптом на неї хтось нападе. Коли прийшов час захищати країну у 2014 році, виявилось що нічого немає і все зруйновано.

Така ситуація стала можлива через несерйозність та впевненість у тому, що найближчі сусіди ніколи не вдарять у спину. Але починаючи з часів незалежності, українському керівництву не було діла до розбудови сильної армії, що можна сказати по тому військовому арсеналу який Україна мала. Недостатнє фінансування та відсутність ремонту військової техніки вплинули на підготовку особового складу, який не міг навчатися практично, оскільки не було на чому. Та військова техніка, котра модернізувалася була старого радянського зразка, нічого нового українські військові інженери та вчені не могли створити через брак коштів.

Українські війська довгий час не модернізувалися. Вони брали участь у навчаннях НАТО, але конкретного бачення розвитку не було. Лише після подій на Донбасі все змінилося кардинально. Українських військових почали навчати іноземні інструктори, почалося масове відновлення і закупівля нової техніки. Словом, все те що мало бути зроблено після отримання незалежності, почало реалізовуватися через 23 роки після того.

Зараз важливо не зупинятися і продовжувати модернізацію та трансформацію військ, перетворити ЗСУ на професійну, велику, організовану армію, яка буде здатна вигнати ворога із своєї території.

РОЗДІЛ 2

ПРОЦЕС ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У ПЕРІОД 2014-2022 РОКІВ

2.1. Реформа української армії за президенства П. Порошенка

У 2014 році українські військові, які, як відзначали спостерігачі, були ослаблені роками байдужості та недофінансування, зіткнулися з окупацією Росією українського Криму та вторгненням на схід України. З того часу українські Збройні Сили значно вдосконалилися; вони доклали зусиль для прийняття стандартів НАТО та отримали значну допомогу НАТО та зокрема США [43]. Багато з цих реформ почалися з досвіду захисту від російської агресії. Реформи варіюються від тактичного до стратегічного рівнів і включають як політичні заходи (наприклад, підвищення прозорості, протидія корупції та забезпечення цивільного контролю над армією), так і військові реформи (наприклад, модернізацію обладнання, реформування системи командування та управління та підвищення професіоналізації). Однак залишаються значні перешкоди, а процес реформ ускладнюється радянською спадщиною України та продовженням російської окупації частини України. З кінця 2021 року Україна зіткнулася з масовим нарощуванням російських військ біля своїх кордонів і потенційно безпосередньою загрозою подальшої російської агресії. Члени НАТО та війська союзників висловили зацікавленість у розумінні військового потенціалу України, щоб допомогти у виробленні політики для підтримки захисту України її територіальної цілісності [44].

Численні документи з питань військової та національної безпеки викладають військову стратегію, реформи та оборонну політику України. Стратегічний оборонний бюлетень України за 2016 рік окреслив пріоритетні реформи для досягнення стандартів НАТО, а в подальшому – Державна програма розвитку Збройних Сил (2017-2020 рр.) окреслила кроки їх реалізації [8]. У 2018 році Україна продовжила процес реформ із Законом «Про національну безпеку»,

який створив основу для координації та спрощення оборонного планування України та здійснення цивільного контролю над армією.

Україна оновила Стратегію національної безпеки та Стратегію воєнної безпеки у 2020 та 2021 роках відповідно, виклавши політику та цілі країни у сфері безпеки та оборони. Стратегія національної безпеки визначає основні принципи національної безпеки України, серед яких визначення Росії як довгострокової загрози її національній безпеці та розвиток тісніших відносин з Європейським Союзом, НАТО та США. Стратегія воєнної безпеки України від березня 2021 року замінила Воєнну доктрину 2015 року [7].

Закон «Про національну безпеку» від 2018 року вимагав, щоб не менше 5% валового внутрішнього продукту (ВВП) витрачалося на безпеку, а 3% від загальної суми йшло на оборону. Однак економічні реалії часто означають, що витрати на оборону в реальному вираженні були нижчі (близько 2,5% ВВП). Оборонний бюджет України на 2021 рік становив 117,6 млрд гривень (\$4,2 млрд), що на 127 млн гривень (\$4,6 млн) менше бюджету 2020 року. Крім того, асигнування з оборонного бюджету України розподіляються між коштами, необхідними для утримання армії, та коштами для підтримки її амбітної програми реформ. Україна успадкувала розгалужену оборонну промисловість від Радянського Союзу, виробляючи широкий спектр продукції, включаючи танки та бронетехніку, літаки, радары та електроніку, ракети та кораблі. Оборонний конгломерат «Укроборонпром» контролює оборонну промисловість, до складу якої входить понад 130 державних компаній [18, с. 76]. В останні роки українські чиновники поставили перед собою реформування Укроборонпрому та підвищення прозорості, зокрема ухвалення нового закону «Про оборонні закупівлі» в липні 2020 року для впровадження стандартів НАТО в оборонних закупівлях. Незважаючи на певний прогрес, залишаються значні проблеми щодо корупції, неефективності бюрократичного апарату та внутрішньої політичної боротьби, а також низької прозорості.

Командування і управління були центральним напрямком реформи. Тепер Україна вимагає, щоб Міністр оборони був цивільним, що є ключовою вимогою

НАТО. Деякі спостерігачі бачать загрози цивільному контролю над армією, оскільки у 2020 році колишній генерал Андрій Таран змінив Андрія Загороднюка, першого цивільного міністра оборони, який виступав за реформи.

Збройні Сили також перейшли до системи управління, яка більше відповідає стандартам НАТО. Наразі військові підпорядковуються Головнокомандувачу Збройних Сил. Під керівництвом Головнокомандувача реформи розподілили обов'язки між Начальником Генерального штабу, відповідальним за стратегічне планування та планування сил, і командувачем об'єднаних сил, відповідальним за операції [46]. Перехід до командування та управління за стандартами НАТО є постійним процесом, оскільки, багато офіцерів залишаються під впливом своєї радянської та пострадянської військової підготовки, незважаючи на збільшення можливостей навчання та освіти в НАТО. У 2014 році міністр оборони України заявив, що в країні 6 тисяч боєздатних військових. До початку повномасштабного вторгнення українська Сухопутні війська налічували близько 145-150 тисяч військовослужбовців і значно підвищили свої можливості, особовий склад і боєготовність. Вони продовжують впроваджувати реформи відповідно до стандартів НАТО, але все ще залишаються під впливом радянської спадщини. Пріоритети поточних реформ включають модернізацію обладнання, навчання та вдосконалення управління персоналом [47]. Більшість обладнання є значно оновленими версіями застарілих систем, які потребують модернізації.

Сухопутні війська також продовжують вдосконалювати підготовку як на індивідуальному рівні, так і на рівні підрозділів, що було значним недоліком до 2014 року. Підтримка НАТО та США має вирішальне значення для зусиль з навчання, хоча більшість навчань обмежується рівнем батальйону. В Україні служать як військовослужбовці строкової служби, так і професійні військові за контрактом. Згідно із законом, призовники не можуть служити на передовій, але мають можливість підписати короткострокові або довгострокові контракти після закінчення терміну служби. Україна прагне створити професійний сержантський корпус (сернтер-офіцери) за стандартами НАТО [47]. Низькі зарплати,

відсутність можливостей для отримання освіти та нестача житла, ймовірно, сприяють високій плинності кадрів і обмежують утримання професійних військових і сержантів.

Військово-морські Сили України втратили 70% своїх кораблів і велику кількість офіцерів після окупації Росією українського Криму. Після цього політичне та військово-морське керівництво України обговорювало реформування військово-морського флоту назад у збалансований флот, традиційне поєднання великих і малих суден або «москітний флот», зосереджуючись на менших суднах. У 2018 році Військово-морські сили України прийняли Стратегію ВМС України до 2035 року та вибрали стратегію «москітного флоту», мотивуючи це домінуючою військово-морською позицією Росії в Чорному морі та обмеженими ресурсами України для закупівлі більших суден [48]. Крім того, завдяки прогресу в конструкції кораблів і ракетних технологій, керівництво України стверджувало, що менші судна можуть здійснювати морське стримування та захищати берегову лінію та морську зону України. Проте прогрес був повільним, оскільки інтереси української військово-морської та оборонної промисловості виступали за більший флот суден.

Крім того, до складу ВМС входять бригади морської піхоти та численні підрозділи берегової оборони, оснащені артилерією та протикорабельними ракетами. Морська піхота вважається елітним підрозділом, одна з бригад постійно дислокувалась за межами Маріуполя, в Азовському морі. Україна також нещодавно розгорнула нову систему берегової оборони «Нептун» вітчизняного виробництва, яка включає нову протикорабельну ракету [47].

Як і ВМС України, її Повітряні Сили зазнали значних втрат під час вторгнення Росії. Під час конфлікту Росія захопила або збила кілька винищувачів, винищувачів-бомбардувальників, гелікоптерів і транспортних літаків. Ці втрати послабили Повітряні Сили, які раніше страждали від років байдужості та недофінансування. Більшості українських літаків і систем ППО більше 30 років.

У 2020 році Повітряні Сили запустили масштабний план модернізації Vision 2035, згідно з яким було виділено 320 мільярдів гривень (12 мільярдів доларів) на придбання нових багатоцільових винищувачів, навчально-тренувальних літаків, транспортних літаків, безпілотних літальних апаратів (включаючи турецькі дрони Bayraktar TB2) та системи ППО. Однак ця цифра є амбітним прогнозом (втричі перевищує річний оборонний бюджет України) і, ймовірно, буде переглянута з огляду на реалії оборонного бюджету України [52].

Українські десантно-штурмові бригади відіграли ключову роль у боротьбі з вторгненням Росії на схід України. Вважаючись елітними військами, десантно-штурмові підрозділи спочатку були легкою піхотою під командуванням армії. З потреби та досвіду десантно-штурмові сили України збільшилися в розмірах і перетворилися на самостійне командування з більш важкою технікою.

Аналітики загалом сходяться на думці, що створення Сил спеціальних операцій України є одним із найзначніших зрушень з 2014 року, незважаючи на невеликий розмір сил. Сформовані за підтримки США та НАТО Сили спеціальних операцій України діють за стандартами та принципами НАТО; 140-й центр Сил спеціальних операцій України пройшов сертифікацію НАТО у 2019 році, що дозволяє йому розгортатися у складі Сил реагування НАТО [52].

Через обмеження регулярних військ Україна покладалася на добровольчі батальйони для допомоги у боротьбі з вторгненням Росії на схід України у 2014 році. Ці батальйони діють як легка піхота, з деякими обмеженими можливостями бронетехніки та артилерії. Спостерігачі висловили занепокоєння щодо державного контролю, оскільки олігархи, політичні партії та деякі правоекстремістські групи створили або фінансували більшість батальйонів. Ці побоювання змусили Україну консолідувати більшість добровольчих батальйонів під командуванням Національної гвардії, створеної в 2014 році в рамках МВС.

Україна також створила новий резерв на основі закону «Про основи національного спротиву», який набув чинності 1 січня 2022 року. Сили територіальної оборони (СТрО) – це підрозділи місцевого формування, які

складаються з 25 бригад (по одній на область) і 150 бригад батальйонів (по одному на адміністративний район), а також окремого роду служби.

У 2021 році РФ почала накопичувати війська на кордонах України. Чи здатні Збройні Сили України завдати непомірних витрат російській регулярній армії? Деякі експерти вважають, що Сили оборони України можуть завдати значної шкоди. У співпраці з резервістами, громадянським суспільством і волонтерами вони можуть зробити вторгнення нещасним досвідом для Росії. Для міжнародної аудиторії також важливо це зрозуміти.

Українські аналітики зобов'язані краще оцінити прогрес реформування оборонного сектору України після переломного моменту революції Євромайдану в країні 2014 року. Дійсно, про цю тему в інформаційному просторі зараз дуже мало говорять [45].

Найпомітнішим англомовним звітом про прогрес реформ в Україні на даний момент є робота Глена Гранта «Сім років безвиході», опублікована в червні 2021 року [45]. На жаль, ця оцінка дає неточне уявлення про поточний стан у справах і може створити неправильне розуміння результатів реформ після 2014 року, включно з впливом військової допомоги США.

Будь-яка оцінка оборонних реформ в Україні повинна здійснюватися з посиланням на ключові документи, зокрема Стратегічний оборонний бюлетень, Річну національну програму Україна-НАТО, Пакет програмних завдань процесу планування та аналізу (PARP) та Програму розвитку Збройних Сил України (Сили оборони) [8]. Ці рекомендації були розроблені українською владою, часто за участю міжнародних радників.

Низка факторів уповільнила реформи. Стартова позиція для України була вкрай не вигідною. Початок війни у 2014 році показав Україну абсолютно неготовою. Збройні Сили України не були укомплектовані, не оснащені та не навчені протистояти російській агресії. Україна не була готова ні психологічно, ні юридично до гібридної війни. Матеріально-технічні запаси, за винятком зброї та боєприпасів переважно радянського періоду, були відсутні. На початку війни

бюджету практично не було. Система управління не була пристосована до бойових дій.

Розподіл оборонного бюджету на понад 250 тис. особового складу є і об'єктивно залишатиметься проблемним питанням у найближчі роки. Витрати на одну особу обслуговування (в еквіваленті повної зайнятості) є одними з найнижчих у Європі. Оборонний бюджет України є одним із найвищих за відсотком ВВП (близько трьох відсотків) навіть серед країн-членів НАТО [39]. Проте ЗСУ розпочали війну з величезним «відставанням» після років занедбаності та скорочення, оскільки більшість обладнання застаріло. Відносно низькі зарплати військовослужбовців у порівнянні з ризиками та тягарем бойових дій значною мірою вплинули на перспективи їх утримання.

Незважаючи на те, що протягом останніх восьми років армія була пріоритетною, подолати десятиліття нехтування було неможливо. Тому ЗСУ все ще мають кілька постійних стратегічних вразливостей. Фінансування обмежене через загальну економічну ситуацію в країні. Україна була змушена знизити пріоритетність багатьох важливих придбань не через брак волі, а через відчайдушну нестачу фінансування.

Україна почала реформувати свої Збройні Сили під час активної фази війни, що, природно, відволікало увагу, ресурси та час командирів і політичних лідерів. Більшість реформаторських рішень і дій приймалися виважено й обережно [30].

Військові доктрини зазнають значного виклику через нові війни. Більшість армій десятиліттями постійно трансформувалися, і їхні системи, доктрини та підходи не завжди добре працювали в нових оперативних середовищах. Україна не є винятком із цього правила. Оскільки виживання було головним пріоритетом, перевагу надавали командирам, які були доступні на той момент, припускаючи, що вони можуть ефективно розвивати та використовувати обмежені можливості під час війни. Більшість не знали стандартів НАТО і не були готові до швидких змін [47].

Для багатьох було дилемою відмовитися від існуючих стандартних операційних процедур і змінити їх на щось нове. Загалом кадрова доктрина базувалася на пострадянських стандартах. Володіння англійською мовою було низьким, як і розуміння принципів і концепцій НАТО.

Значну роль відіграла корупція в діях багатьох чиновників оборони, особливо в перші роки війни. Цей фактор значно обмежив імпульс для змін і позитивних результатів трансформації. Тема залишається актуальною, хоча вплив корупції зменшився завдяки реформам та активній ролі уряду, громадянського суспільства, державного сектору та агентів змін у Збройних Силах.

Техніка, що надходить від іноземної військової допомоги, покриває деякі тактичні прогалини Збройних Сил. Тривалий час така допомога не включала летальне озброєння Україні. Таку підтримку спочатку надали лише США, Великобританія та Литва [22, с. 5]. Відповідно до вищезазначених бюджетних обмежень, здатність України виробляти недорогу військову техніку є критично важливою. На існуючі виробничі потужності негативно вплинули інституційні недоліки державної оборонної промисловості та застаріла система оборонних закупівель. Протягом 2014-2015 рр. було втрачено частину потужностей оборонної промисловості України, оскільки на окупованих територіях України базувалося понад 20 підприємств оборонної промисловості, включно з заводами з виробництва боєприпасів.

Водночас Україна багато чого досягла. Найголовніше те, що Україна створила та задіяла засоби, які змогли зупинити наступ Росії на землі. Початкові російські амбіції на початку кампанії в 2014 році були набагато більшими, ніж окупація частини Донбасу [17, с. 82]. Стабілізація та утримання лінії зіткнення стала можливою завдяки зусиллям ЗСУ. Україна встигла побудувати фортифікаційні споруди на лінії зіткнення, які нині представляють собою понад 400 кілометрів складних інженерних споруд на різних теренах. Також збудовано потужну другу лінію оборони.

Росія не досягла своєї мети шляхом військового вторгнення на схід України – розколоти українське суспільство та скасувати демократичний європейський вибір нації. Навпаки, можна стверджувати, що збройна агресія зміцнила громадянське суспільство в Україні та зробила його більш стійким. Громадянське суспільство усвідомило свою відповідальність за національну безпеку, а приватні громадяни та бізнес жертвують значні кошти українській армії [49]. Громадські волонтери та активісти допомогли у багатьох важливих питаннях. Суспільство поважає і підтримує армію. Згідно з соціологічними опитуваннями з 2014 року, Збройні Сили стабільно користуються найвищим рівнем довіри суспільства серед усіх державних інституцій.

Боездатність, готовність і практичні навички Збройних Сил і Національної гвардії України досягли значно вищого рівня порівняно з 2014 роком. Україна отримала безцінний досвід війни, враховуючи тривалість і багатовимірність конфлікту, що триває. Цей досвід вивчають і аналізують військові та цивільні експерти, які регулярно приїжджають в Україну. Багатонаціональна підготовка Збройних Сил України в рамках військової допомоги визнається країнами-партнерами як взаємовигідний обмін досвідом [50].

Шлях України до членства в НАТО закріплено в Конституції України та її базовій політиці. Пронатовський курс країни підтримує більшість українців. Перехід на стандарти НАТО здійснено за участю радників НАТО, які допомагають інтегрувати сектор безпеки та оборони в євроатлантичне співтовариство. Український особовий склад постійно проходить спеціальну підготовку за підходами та практиками НАТО.

В системі управління обороною України запроваджено нові підходи, зокрема планування на основі можливостей. Система управління ЗСУ трансформована за принципами та логікою J (G/L/M/N/A)-структур НАТО до рівня бригад, єдиних звань та основних посадових інструкцій. Реалізуються розширені програми двостороннього та багатостороннього співробітництва, включно з підготовкою військовослужбовців бойових частин (близько 10 тис.

осіб на рік), а також розвитком організаційного та бойового потенціалу [23, с. 104].

Система оборонного планування України відповідає ключовим вимогам процесу планування НАТО, включаючи логіку нарощування та розвитку спроможностей за всіма базовими компонентами (DOTMLPF-I) з урахуванням міркувань життєвого циклу спроможностей. Управління оборонної політики та стратегічного планування Міноборони та ЗСУ з 2019 року впроваджують підходи НАТО в нових циклах оборонного планування та оборонних оглядів. За результатами Оборонного огляду 2019 розроблено ключові стратегічні документи розвитку Сил оборони (Стратегію воєнної безпеки та Стратегічний оборонний бюлетень).

Україна отримала статус партнера НАТО з розширених можливостей, зокрема завдяки свідченням прогресу, якого вона досягла. Цей статус надає численні нові практичні можливості на додаток до існуючої підтримки Комплексного пакету допомоги Україна-НАТО. Саміт НАТО у 2021 році підтвердив стратегічну домовленість усіх країн НАТО про те, що Україна стане повноправним членом цієї організації [30].

У новому поколінні українського командного складу простежується низка позитивних тенденцій. Багато командирів є відносно молодими людьми. Багато (включно з Головнокомандувачем ЗСУ) є військовими професіоналами, які будували свою кар'єру в незалежній Україні не за радянських часів і мають практичний бойовий досвід. Це формує нове покоління українських лідерів із чіткою національною ідентичністю, баченням, підходами та цінностями.

Україна демонструє значний прогрес у сфері цивільного демократичного контролю. Значно зросла роль парламенту як інституту демократичного контролю за Збройними Силами. Закон «Про національну безпеку», ухвалений у 2018 році, визначив і посилив роль цивільного Міністерства оборони та Кабінету міністрів, одночасно посиливши контроль уряду над силами оборони [12, с. 39].

Можна стверджувати, що нинішній рівень державного контролю за армією, хоч і не ідеальний, але безпрецедентний для України. Система

цивільного демократичного контролю наближається до повного спектру євроатлантичних стандартів, оскільки розроблені наразі зміни до низки законів мають усунути існуючі неузгодженості та формалізувати стабільну та ефективну систему контролю та нагляду.

Проте без прийняття запропонованих змін до закону про нацбезпеку система цивільного контролю все одно не відповідатиме стандартам НАТО. Він зберігає неоднозначний розподіл функцій і звітності між Міністерством оборони та військовим командуванням, що призвело до конфлікту між попереднім міністром оборони та Головнокомандувачем. Їхня заміна відновила баланс, але не усунула інституційних прогалин [24, с. 6].

Для нових Збройних Сил переглянуто місце і роль сержантського корпусу. Впроваджується нова концепція розвитку сержантського складу з повним переглядом ролей, обов'язків та кар'єрного розвитку сержантського персоналу. Запроваджено нові доктринальні документи відповідно до підходів і практик НАТО.

Значно оновлено техніку та озброєння. Цей процес здебільшого стосувався озброєння українських Сухопутних військ і був виправданий характером триваючої війни та обмеженими фінансовими ресурсами. Тепер увагу нарешті повернуто до розвитку інших критично важливих бойових можливостей, зокрема для ВМС України [48].

У 2020 році в рамках реформи закупівель був прийнятий новий закон про оборонні закупівлі. Він має на меті привести закупівлі у відповідність до західної практики та усунути корупцію. Половина закупівель переведена в категорію державних і проводиться на прозорих відкритих торгах. Крім того, половину військової техніки закуповують у приватних виробників товарів і послуг.

Найбільша державна оборонно-промислова корпорація «Укроборонпром» нарешті почала реструктуризацію та перехід до традиційної західної моделі корпоративного управління, яка базується на сучасних принципах та бізнес-практиці. Наразі це на дуже ранній стадії, але процес отримав підтримку на найвищому рівні влади.

В останні роки трансформація системи логістики та державних закупівель вирішила проблеми з матеріалами, продуктами харчування та медичним забезпеченням. Хоча цей процес ще не повністю завершений, недоліки, які були в перші роки війни, давно минули.

Нова Стратегія воєнної безпеки України (2021) розроблена з метою максимального залучення громадян України до захисту країни. У рамках реалізації положень стратегії парламент прийняв новий закон «Про основи національного спротиву». Це має стати основою для комплексної оборонної доктрини та майбутньої реформи територіальної оборони [5].

В оборонній реформі та розвитку Сил оборони є низка ключових недоліків і прогалин. Є прогалини в ключових оперативних і бойових спроможностях, а саме ВМС, ППО та Тактичної авіації. Спроможності ВМС зростають, але всупереч пріоритетам, визначеним у стратегічних документах за результатами останнього Оборонного огляду (2019 р.) та Стратегії розвитку ВМС до 2035 р., розробленій за участю представників держав-членів НАТО.

Ключові доктринальні документи (оперативні концепції) адаптуються до принципів і стандартів НАТО досить повільними темпами. Зміни до Статутів Збройних Сил не змогли значно наблизити їх до норм і практики збройних сил країн НАТО. Це потребує подальших експертних дискусій та переосмислення змісту більшості положень [19, с. 22].

Заміна озброєння та техніки на нові зразки все ще є недостатньою і потребує значних бюджетних витрат та кардинальних змін у веденні бізнесу. Утримання великої кількості застарілого обладнання та інфраструктури забирає значну частину бюджету та не дозволяє належним чином інвестувати ресурси в сучасні системи та платформи.

Оборонні закупівлі, незважаючи на щойно прийнятий закон, стагнують у впровадженні нових правил і практик. Є тривожні ознаки зриву реформи, а зміст державного оборонного замовлення (плану закупівлі оборонної техніки) залишається безпідставно засекреченим.

Очікувана реформа забезпечення житлом військовослужбовців у рамках соціального пакету не відбулася. Незважаючи на запроваджену останніми роками часткову компенсацію квартплати, житлове питання залишається головним демотивуючим фактором для військовослужбовців та їхніх родин [54]. Значна частина військової інфраструктури не забезпечує основних потреб особового складу та військових організацій і частин. Водночас Міністерство оборони управляє великою кількістю недовикористовуваних активів, включаючи десятки підприємств і сотні тисяч гектарів землі.

Корупція все ще суттєво впливає на ефективність і результативність процесів і рішень в оборонному секторі. До ключових сфер, схильних до корупційних ризиків, належать кар'єра та призначення на посади, розподіл житла, управління земельними активами, управління оборонними підприємствами, закупівля палива, закупівля товарів і послуг, направлення за кордон у миротворчі підрозділи.

В Україні поки що не вдалося налагодити власне виробництво боєприпасів. Інформаційні системи (логістика, медицина, управління оборонними ресурсами та C4ISR) або ще не розгорнуто, або все ще далекі від досягнення своїх повних операційних можливостей і сумісності [15, с. 12]. Варто визнати, що, виходячи з досвіду минулих процесів розширення НАТО, для зміни інституційної культури та мислення потрібні покоління. Однак цей процес починається в системі військової освіти. Реформа не є незворотною, доки доктрина, тактика, процедури, принципи та цінності НАТО не будуть запроваджені в систему військової освіти. Треба вдосконалити освітні програми, кардинальної модернізації підходи до викладання та оцінювання знань, впровадження критичного мислення та інших підходів. Знання англійської мови у більшості офіцерів і сержантів нижче мінімально необхідного для роботи з документами та взаємодії з відповідними підрозділами НАТО.

Трансформація організаційної культури є складним питанням. Цьому заважає опір змінам переважно серед старшого покоління офіцерів і державних службовців. Кадрова політика не враховує сучасні вимоги до управління

персоналом і не повною мірою включена в процес оборонного планування на основі можливостей. Військово-кадрова політика Міністерства оборони є неадекватною [22, с. 9].

Внутрішня культура залежить від особистостей командирів разом з їхніми талантами та недоліками. Це часто називають причиною номер один для звільнення військовослужбовців. Призов на військову службу – це анахронізм старих часів. Систему призову необхідно трансформувати в більш ефективний і модернізований процес підготовки військово-навченого резерву.

Питання гендерної рівності щойно почали вирішуватись більш системно, і все ще потребують фундаментальних змін для покращення гендерної рівності в Збройних Силах, включаючи можливості побудови кар'єри та навчання.

З низки причин ЗСУ не мають усіх можливостей, необхідних для стримування російської агресії. Україна жодним чином не була готова до початку російської агресії в 2014 році. Процес реформ почався з найгіршого можливого базового рівня з дуже обмеженим фінансуванням і практично без будь-якого досвіду та знань НАТО [52].

Незважаючи на це, визнаючи, що багато питань залишаються невирішеними, було досягнуто значного прогресу.

Але все ж існує ряд фактичних і логічних помилок, які вкорінилися в умах західних ЗМІ і простих громадян. Нижче наведено топ-10 хибних або неточних тверджень.

Спадок посткомуністичної та пострадянської ідеології. Домінування радянської ідеології, цінностей і культури в силах оборони є одним із ключових наративів, які часто зустрічається в офіційних документах західних політичних і військових експертів. Проте українські офіцери поділяють ту ж військову культуру, що й їхні ровесники в НАТО, і є результатом їхнього виховання, освіти та досвіду. Частка людей, які вважають розпад СРСР добрим, зросла з 36% у 2010 році до 61% у 2021 році, а серед людей, які відчують ностальгію за СРСР, впала з 46% до 32% [13, с. 93]. Старше покоління за замовчуванням більш ностальгічне, ніж ті, хто народився після здобуття Україною незалежності. Після 30 років

незалежності лише одиниці офіцерів здобула освіту в СРСР, тоді як усі вони прослужили в незалежній Україні більшу частину своєї служби.

Міністерство оборони історично ніколи не проводило аргументованої політики і досі не робить цього. Хоча уряд можна критикувати за повільну та неефективну реалізацію політики, не можна звинувачувати Україну у відсутності державної оборонної політики, особливо на стратегічному рівні. Існує спрощена архітектура стратегічних документів, розроблених за підтримки радників НАТО, які є загальнодоступними та впроваджуються або перебувають у процесі впровадження, включаючи Президентську стратегію національної безпеки та програмні документи Міністерства оборони, Стратегію військової безпеки до 2021 року та Стратегічний оборонний бюлетень. Загалом, незважаючи на певні недоліки та затримки, загальна якість оборонної політики в Україні за останні вісім років значно покращилася [19, с. 45].

Твердження про те, що система оборони України не реформувалася, є принципово некоректним, оскільки реформа – це не стан речей, а стратегічний процес із віхами та проміжними результатами. Представники оборонного відомства ніколи не заявляли про завершення оборонної реформи, але окреслювали її результати, які корелюють із циклами політичного та оборонного планування. Цей постійний процес трансформації рухається вперед і корелює з поточними та прогнозованими змінами в середовищі безпеки.

Однією з помилок є твердження, що Об'єднане оперативне командування було розформовано за часів Януковича і з тих пір ніколи не було відновлено. Насправді воно було закрито за часів Януковича в рамках кампанії з дестабілізації Збройних Сил, але було відновлене у 2015 році як Об'єднаний оперативний штаб. Крім того, після завершення розмежування формування та застосування сил у 2020 році Командування Об'єднаних сил досягло майже повної оперативної спроможності, сумісної зі структурами та підходами НАТО [13, с. 95].

Російська операція фактично завершилася двома жорстокими поразками українських військ під Іловайськом у серпні 2014 року та знову під Дебальцевим

у січні 2015 року. Твердження про те, що російська агресія призвела до українських поразок під Дебальцевим та Іловайськом, демонструє неточну стратегічну перспективу російсько-української війни. По-перше, війна ще в активній фазі. По-друге, ані Дебальцеве, ані Іловайськ не були кінцевою метою російської агресії. Метою Росії в 2014-2015 роках була не окупація частини Луганської та Донецької областей, а більш масштабне геополітичне захоплення українських земель. Метою Росії було знищення України як єдиної унітарної держави, і цей план поки що провалився [19, с. 51]. Спільними зусиллями українських військових, підтримки громадян і міжнародного тиску вдалося зупинити Росію в 2014-2015 роках. Наразі Україна продовжує протидію гібридній агресії в усіх сферах національної безпеки.

Допомога Сполучених Штатів Україні в розмірі понад 2 мільярди доларів з початку російської агресії не принесла жодної помітної, не кажучи вже про кількісну віддачу від інвестицій. Хоча планування та застосування іноземної допомоги можна вдосконалити, це вже суттєво вплинуло на можливості українських військових. Це значно покращило тактичну та оперативну підготовку бойових частин. Крім того, це сприяло розвитку нових можливостей. Є яскраві приклади використання іноземної військової допомоги, такі як розвиток Сил спеціальних операцій України та створення сучасного Міжнародного центру безпеки та миротворчості. В обох випадках успіх визначався комплексним підходом до розвитку конкретних можливостей, чіткими та вимірюваними цілями та тісним партнерством з державами-членами НАТО [22, с. 10].

Україна до початку повномасштабного вторгнення проводила на своїй території серію військових навчань із союзниками. Здійснювала підвищення кваліфікації персоналу. Позитивний вплив цього можна побачити в історичній сертифікації українського підрозділу, що не входить до НАТО, для приєднання до Сил швидкого реагування НАТО у 2019 році. Іноземні військові експерти, які беруть участь у програмах співпраці, також наголошують, що західні сили постійно вчаться на українському досвіді сучасної війни. Планування та оцінка

іноземної військової допомоги здійснюється спільно в рамках Багатонаціонального спільного комітету (МКС), органу, який планує військову допомогу з боку країн-союзників з 2014 року. Наразі він складається з восьми країн [32]. Члени спільно з українськими колегами планують та оцінюють іноземну військову допомогу.

Певні зміни, звичайно, відбуваються. Частково це пов'язано з війною та природним плином часу, але значною мірою через енергію та величезні ресурси, які вливають США та союзники по НАТО. Ті, хто це говорить схоже, не знають прогресу українських військових. Наприклад, кажуть, «Україна практично не зробила більше змін, ніж це відбулося б природним шляхом еволюції з часом або у відповідь на напади Росії» [34]. При цьому будь-які позитивні результати були досягнуті завдяки партнерській підтримці. Вже згадувалось про досягнення України в реформах, але також варто уточнити позицію щодо зовнішньої підтримки. З великою повагою до партнерів України та великої вдячності за їхню підтримку, яка є одним із ключових факторів реформування, варто зазначити, що стійкість України є перш за все досягненням внутрішніх зусиль. Під час найактивнішої фази війни у 2014-2015 роках втрати України в особовому складі були приголомшливими. Логістика була в безладі, а обладнання було здебільшого застарілим і зламаним. Обсяг зовнішньої допомоги був мінімальним. Іноземна оборонна допомога становила близько 5% річного оборонного бюджету [34]. Україна зрештою покладалася на власні ресурси та можливості.

Уроки війни дали Україні трагічний, але унікальний досвід, який формує сучасну військову політику та доктрини. Тому говорити про це не можна без урахування тих практичних дій, які керівництво Збройних Сил вже вжило щодо інституціоналізації набутого важкою працею досвіду [17, с. 82].

Ілюзія оборонної реформи та досягнення стандартів НАТО. Є значна кількість офіцерів і спостерігачів з країн НАТО та штаб-квартири НАТО, які оцінюють зусилля України. Позиція України з цього приводу складна і має свої

переваги та недоліки. Партнери добре знають ситуацію та мають достатній професійний досвід, щоб об'єктивно та послідовно оцінювати прогрес України.

Конгрес США не повинен виділяти гроші на оборону, якщо ці гроші не спрямовані належним чином. Стверджується, що «допомога Сполучених Штатів у розмірі понад 2 мільярдів доларів Україні з початку російської війни до 24 лютого 2022 року не принесла жодного помітного, не кажучи вже про кількісну віддачу від інвестицій», і докладаються зусилля, щоб пояснити, чому США Конгрес не повинен давати гроші на оборону України. Точне формулювання таке: «Конгрес не повинен виділяти гроші на оборону, якщо ці гроші не спрямовані належним чином». Оцінка структури США, а також її розуміння та досвіду не краща і не гірша за розуміння України та ЗСУ [8].

Україна сьогодні стикається з набагато більшою загрозою, ніж будь-коли з моменту здобуття нею незалежності. Україна залишатиметься вразливою, доки не будуть реалізовані незавершені реформи та не будуть усунені критичні вразливості. Таким чином, реформа є передумовою суверенітету та незалежності України. Тому бажання до реформ не підлягає сумніву, але здібності треба демонструвати.

Українська армія, від політичного керівництва до основного солдата, функціонує як один із останніх залишків комуністичної та радянської системи. Ізоляція від суспільства та підпорядкування Збройних Сил включно і безпосередньо президенту були справжнім станом справ в Україні до 2014 року. Зараз ситуація кардинально інша, оскільки на чолі ЗСУ призначаються молодші командири нової генерації. Багато військовослужбовців прийшли з цивільного життя [49]. Громадянське суспільство підтримує обізнаність про аспекти благополуччя військових через велику мережу волонтерів і спостерігачів. Армія і суспільство зараз безпрецедентно пов'язані навіть у порівнянні з багатьма західними країнами. Ніколи в українській історії Збройні Сили не були такими прозорими, як сьогодні.

Проектний офіс реформ (ПОР) розформували і це помилка МО. Водночас, протягом останніх семи років ПОР було інтегровано в кожен частину оборонної

реформи та розташовано в головному приміщенні МО. Проектний офіс реформ був офіційним дорадчим органом, підпорядкованим безпосередньо міністру оборони. Таким чином, її статус незалежної організації дозволив їй уникнути значної бюрократії та діяти як компонент цивільного демократичного нагляду [46].

Олігархічний вплив на армію значно менший, ніж в інших сферах українського суспільства. Доказів прямого чи опосередкованого впливу на Збройні Сили України бракує. Фактичний цивільний контроль полягає в здатності громадянського суспільства встановлювати ефективний нагляд за армією. Традиційними засобами є парламент, цивільний кабінет (включно з міністерством оборони) з жорстким контролем над військовим відомством і неурядовим наглядом через вільну пресу та неурядові організації. Усі ці елементи в Україні суттєво прогресують.

Важко оцінити, скільки саме керівних посад у системі оборони все ще належать до «Русского мира», але є кілька тих, хто відомий тим, що веде чудову гру з союзниками по НАТО, а потім гарантує, що жодна реформа не має значення. Вплив Росії на Міноборони був сильним у 2010-2013 роках через системну діяльність російських представників при президенті Януковичі. У перші роки війни у 2014 році військова контррозвідка регулярно виявляла агентів російського впливу в ЗСУ та Міноборони [51]. Частина цієї інформації була оприлюднена ЗМІ, а частина відома лише інсайдерам. Ризик присутності штатних кадрів, завербованих Росією, все ще існує, але значно менший, оскільки за останні вісім років кадровий склад Міноборони та Збройних сил суттєво змінився. Твердження про можливий вплив і натяки на те, що «деякі люди» саботують реформи чи зусилля щодо інтеграції в НАТО, є суто спекулятивними.

Нездатність або небажання офіцерів кинути виклик системі, яка має застарілі або шкідливі закони, правила та положення, оскільки їх порушення гарантує покарання та кар'єрний провал. Будь-яка армія дуже стійка до змін за природою «закритих систем» і людської поведінки. Такі зміни часто відбуваються найповільніше [53]. Але ніхто точно не хоче мати країну, де

військові порушують закони, правила та положення. Організаційна культура ЗСУ базується на дисципліні, повазі та суворому дотриманні законів і положень, які поступово оновлюються. Цей процес триває, і очікується, що впровадження нових правил триватиме.

У будь-якому випадку, західні спостерігачі відзначають, що в багатьох частинах є значні зміни на краще, особливо порівняно з 2014 роком. Зміни в особовому складі, можливість на практиці спостерігати за організаційною культурою Збройних Сил країн-партнерів. Згадана зміна статуту повинна призвести до радикальної зміни організаційної культури. Яскравим публічним прикладом змін стала операція з порятунку українськими військовими мирного населення в Афганістані. Цінність людського життя для військових була вищою за власну безпеку [35].

Збройні Сили України сьогодні переживають значні бойові дії, воюючи на Східному фронті, відновлюючи присутність України в Чорному морі, розвиваючи спроможності, допомагаючи країнам-партнерам у військових операціях і трансформуючись зсередини.

Ми багато чого вимагаємо і очікуємо від ЗСУ щодо послідовної та ефективної трансформації. Водночас ми чітко розуміємо, що вони заслуговують нашої поваги, яка має виражатися в об'єктивній оцінці їхніх досягнень та подальшій підтримці їх розвитку та трансформації [32]. Сильні Збройні Сили України є запобіжником від глобальної війни, яка може розгорнутися не лише на східних кордонах Європи, а й у світі. Тому підтримка наших партнерів – це не питання співчуття, а питання можливості виграти час для зміцнення власного захисту.

2.2. Спільні навчання Україна – НАТО як основа модернізації ЗСУ

Збройні сили світу регулярно проводять військові навчання. Навчання можна розглядати як дипломатичний акт, пряму загрозу, демонстрацію військового потенціалу для стримування або – у випадку НАТО – вияв єдності.

З суто військової точки зору, навчання дозволяють збройним силам різних держав діяти спільно. Вони корисні для перевірки планів розгортання, посилення та логістики. Нові системи озброєнь і доктрини можуть бути випробувані в польових умовах в умовах, максимально наближених до бойових.

Оскільки навчання НАТО Cold Response 2022 проходять у Норвегії, може здатися, що НАТО готується посилити свої війська вже в Європі після вторгнення Росії в Україну [28]. Це можливо, але це не було метою, коли планувалися навчання минулого року. Навчання в холодну погоду є життєво важливим для військових сил, і НАТО часто використовувала Норвегію для такого типу підготовки. Cold Response 2022 є продовженням навчань, які проводяться в Норвегії раз на два роки з 2006 року. Про них було оприлюднено в червні 2021 року та повідомлено росіянам у січні 2022 року, вони були заплановані до російського вторгнення в лютому.

І НАТО, і Росія – або раніше Радянський Союз і країни Варшавського договору – сповіщають одна одну про великі навчання саме для того, щоб уникнути того, щоб їх розглядали як загрозу [25]. Гельсінкські угоди, підписані в 1975 році в рамках Наради з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ), супроводжувалися Документом Стокгольмської конференції 1986 року. Це вимагало повідомлення приймаючої країни про будь-які навчання, в яких брали участь понад 13 000 осіб або 300 бойових танків.

З 1990 року згідно з Віденським документом Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) приймаючі країни повинні повідомляти державам-членам ОБСЄ про проведення навчань за 42 дні, якщо їх кількість перевищує 9000 осіб. Спостерігачі з країн-учасниць ОБСЄ запрошені спостерігати за навчаннями, щоб зберегти прозорість і зменшити ймовірність помилки. Скасування таких навчань буде розглядатися як незвичайне – це розірве цикл і вкаже на зміни в операціях НАТО [24, с. 7]. Що було б більш незвичайним – і ескалаційним – щоб війська, які беруть участь у навчаннях, залишалися в Норвегії після їх завершення. Деякі із залучених сил, наприклад Морські сили високої готовності НАТО, призначені для швидкого реагування.

Альянс має велику чисельну та якісну перевагу. Що точно відомо, так це відсутність політичного бажання підніматися ескалаційними сходами.

НАТО дуже чітко дало зрозуміти, що навчання не є відповіддю на російське вторгнення в Україну. Але використання навчань для підготовки до військового втручання не є новим. Радянський Союз використовував навчання, щоб приховати свою підготовку до вторгнення в Чехословаччину в 1968 році. А Росія і Білорусь провели військові «навчання» перед вторгненням в Україну в лютому [47].

Вони стали продовженням російсько-білоруських військових навчань «Захід-21», які відбулися в Білорусі та Західному військовому окрузі Росії у вересні 2021 року. Росія також провела військово-морські навчання в Чорному та Азовському морях, а також біля узбережжя Ірландії, у лютому 2022 року. Це призвело до серйозних збоїв у комерційному судноплаванні в Чорному морі.

У відповідь на російські «навчання» в лютому 2022 року Україна розпочала власні навчання. Це продемонструвало, як вправи в період напруги можуть призвести до ескалаційної спіралі. Проте в цьому випадку українці мали рацію, мобілізувавши свої сили, навіть частково.

Під час холодної війни навчання НАТО проводилися регулярно, щоб перевірити швидкість переміщення підкріплень на континент із Північної Америки та Британії. Американська частина була відома як REFORGER (підкріплення або повернення сил до Німеччини), і військове обладнання зберігалося на складах у Європі, готове до прибуття особового складу та підготовки до війни [39].

У 2020 році США з подібною метою провели навчання Defender за участю НАТО. З 2014 року США зберігають у Європі бойову групу бронетанкової бригади та бригаду бойової авіації. На даний момент у Литві проводяться інші навчання – «Підйом грифона», а попереду ще будуть навчання НАТО.

Проблема підкріплення Європи з Британії та Північної Америки полягає в Атлантиці та Ла-Манші. Морські та повітряні шляхи легко перекриваються ворожими підводними човнами та авіацією – і Росія все ще має цей потенціал.

Дія проти переміщення військ призведе до затримки будь-якого підкріплення та призведе до серйозних людських втрат [44].

Якби лідери НАТО погодилися залишити війська в Європі після навчань, це було б чітким сигналом Володимирі Путіну. Останнім часом риторика російської влади щодо України загострилася. Путін може розглядати навчання як мотив, схожий на «Захід-21», який він використовував для підготовки власних сил до вторгнення в Україну. Дії НАТО – і, звичайно, навчання – будуть використані російськими ЗМІ як доказ агресивних намірів альянсу. Подібна пропаганда може означати, що НАТО не має чого втрачати і може отримати все, якщо залишити частину своїх військ у Європі або, принаймні, у підвищеній готовності, якщо це необхідно [53].

Поки західні держави намагаються протистояти загрозі, яку представляє Володимир Путін, війна Росії проти свого сусіда дала відповідь на фундаментальне запитання, яке країни Північноатлантичного договору ставили роками: чи будуть старші члени, такі як США, Франція та Німеччина, боротися за менш багатих колишніх союзників комуністів, якщо на них нападуть. Але це підняло інші питання, в тому числі те, чи альянс робить достатньо для стримування російського експансіонізму після років недостатнього інвестування та ігнорування попереджень, і чи потрібно було давно зміцнити Чорноморський регіон, яким раніше не займалися.

Через дев'ять місяців після вторгнення Путіна в Україну НАТО твердо зосереджено на тому, як завадити Росії в південно-східному куточку Європи та запобігти тому, щоб один із регіонів континенту став під її м'яким черевиком безпеки [16, с. 57].

Чорне море відділяє Європу від Азії та оточене Росією, Україною, Румунією, Болгарією, Туреччиною та Грузією. Це важливий торговельний шлях для сільськогосподарської продукції з України та Росії та зв'язок із Середземним морем через турецьку протоку Босфор. За словами Метью Орра, євразійського аналітика компанії RANE, яка займається дослідженням ризиків, Москва віддала пріоритет Південно-Східній Європі. Його нарощування там «показує, наскільки

росіяни стурбовані цим регіоном, наскільки вони хочуть мати там сильний військовий слід – на що НАТО має відповісти».

Протягом багатьох років лідери Східної Європи попереджали, що загроза з боку Росії зростає після нападу Москви на Грузію в 2008 році [12, с. 29]. Потім у 2014 році Путін розпалив війну на Донбасі та захопив Крим. За цей час Кремль зміцнив свій військовий потенціал у Чорному морі, перекинувши сухопутні сили, зміцнивши протиповітряну оборону та модернізувавши свій морський флот, активізувавши активність у зонах бойових дій, включаючи Лівію та Сирію, де має свою військово-морську базу.

Лише через кілька тижнів після вторгнення 24 лютого на саміті в Брюсселі альянс погодився створити чотири нові бойові групи для Румунії, Болгарії, Угорщини та Словаччини на додаток до чотирьох, які він розгорнув у Польщі та країнах Балтії в рамках операції «Tripwire» [47].

Румунія, майже 19-мільйонна країна, яка має спільний майже 640-кілометровий кордон з Україною, вже перед війною приймала близько 1000 солдатів, переважно США, НАТО, а чорноморська база Михайла Когальнічану слугувала транзитним пунктом для зон конфлікту в Середній Схід.

Після нападу Росії на Україну союзники по НАТО значно збільшили свою присутність на східних кордонах альянсу, розгорнувши більше військ, літаків і кораблів. Зараз планується створити гарнізони в інших прикордонних державах НАТО, де будуть регулярно чергуватися нові підрозділи міжнародних сил чисельністю близько 1000 військовослужбовців. Крім того, союзники визначатимуть підрозділи вдома, які за потреби зможуть швидко приєднатися до військ, які вже є на місцях у східних країнах [19, с. 66].

Ця додаткова присутність – це те, за що країни Балтії та Польща виступають роками. Росія погрожувала відповісти, хоча поки що не вжила жодних конкретних дій. За словами полковника Флав'єна Гаррігу Граншан, високопоставленого національного представника Франції в Румунії, шляхом встановлення зв'язків із військовими країнами-господарями та попереднього розміщення зброї, боєприпасів і важкої техніки ці сили можна збільшити до

розміру бригади чисельністю 5000 осіб за кілька днів. Сотні тисяч військовослужбовців союзників наразі перебувають у стані підвищеної готовності, і це має стати більш формалізованим під командуванням НАТО в рамках капітального перегляду оборони альянсу, узгодженого лідерами в Мадриді в липні [16, с. 63].

Хоча більшість офіційних осіб сумніваються, що Росія нападе безпосередньо на члена НАТО, тепер Альянс планує тримати міжнародні війська на своїх кордонах протягом багатьох років, щоб бути впевненими, що ситуація стабілізувалася. Для цього знадобляться інвестиції, яких дуже бракувало в Румунії та її південному сусіді Болгарії. Колишні комуністичні країни приєдналися до НАТО в 2004 році, за три роки до того, як стали членами Європейського Союзу. Вони все ще намагаються ліквідувати розрив у багатстві зі своїми багатшими партнерами, що перешкоджає зусиллям у будь-якому напрямку: від надання прихистку біженцям до допомоги Україні в експорті зерна [14, с. 54].

Румунія має трохи більше 950 кілометрів автомагістралей, що займає останнє місце в ЄС за часткою на душу населення. Зарплата в середньому становить близько 3500 лей (730 доларів США) на місяць для зайнятих людей, але у випадку багатьох малих міст і сіл більшість населення живе за рахунок натурального сільського господарства та державної допомоги.

Інша, більш значуща сфера інвестицій – розбудова румунських військ. Більшість членів НАТО вже давно не можуть досягти мети альянсу витратити на оборону щонайменше 2% валового внутрішнього продукту. Але Румунія досягла цієї мети з 2015 року і збільшить її до 2,5% наступного року, оскільки вона готується виплеснути все: від бронетранспортерів і винищувачів до танків і підводних човнів [18, с. 89].

Загалом рахунок на військові закупівлі становитиме щонайменше 12 мільярдів євро (12,2 мільярда доларів). Найбільшою статтею наразі була зенітно-ракетна батарея Patriot вартістю 4 мільярди євро, яка почне працювати цього року.

База під керівництвом Франції в Сінку також повинна запрацювати на повну потужність до кінця року, як і планувалося. Це підкреслює не лише зміну східних членів НАТО, а й загальну зміну поглядів, оскільки весь альянс повертається до протистояння з Росією.

На думку деяких експертів, Україна стала лабораторією інформаційної війни у 2014 році. Хоча з цим можна погодитися через силу та масштаби використаної пропаганди та дезінформації, 2014 рік не можна назвати початковим [28].

Особливо після 2008 року активізація пропаганди спостерігалася в Україні, Молдові, Грузії, Білорусі, Вірменії та країнах Балтії. Однак, оскільки старше населення дивиться російське телебачення, новини з Москви формували їх сприйняття та думки набагато довше. Одна з головних проблем полягає в тому, що і Україна, і Молдова, на відміну від країн V4, можуть приймати інформацію російською мовою та використовувати багато російських джерел, включаючи супутникове телебачення та ретрансляцію російських телепрограм через місцеві канали. Хоча Україні вдалося частково зменшити цю тенденцію шляхом заборони російського телебачення, у Молдові вона все ще домінує. Це може бути особливо небезпечним у прикордонних регіонах, які іноді не мали фізичної можливості дивитися національне телебачення або відмовлялися від нього через мовну проблему [22, с. 4]. У сфері безпеки новинні програми є не єдиним джерелом пропаганди, але й розважального контенту. Вже давно з'явилося безліч фільмів і серіалів, які прославляють російських військових, спецпризначенців і сил безпеки. Цей контент можна розглядати як чисту пропаганду, спрямовану не лише на «внутрішній» ринок, а й на створення іміджу влади та сили серед громадян інших країн, демонізуючи при цьому власні сили безпеки. Також активно використовувалася героїзація радянських спецслужб. Крім того, могли активно використовуватися підроблені листи та витік фейкової інформації, особливо про торгівлю зброєю та можливі контракти. Україна вже була свідком цього кілька років тому, коли був опублікований фейковий лист, який дозволив владі Азербайджану звинуватити Київ у продажу зброї Вірменії. Нещодавно

Міністерство оборони Швеції зіткнулося з широко обговорюваною в країні фальшивим листом про продаж зброї в Україну, який викликав серйозні скандали [33]. І в Україні, і в Молдові кампанії з дезінформації спрямовані на піддрив проєвропейських настроїв і зниження довіри до національних урядів. У безпековій сфері це також пов'язано зі страхом перед провокаціями та мінімізацією підтримки армії, а також представленням армії країни не кращою за ворога за поведінкою та порушеннями умов припинення вогню, прав людини тощо. Водночас вони наголошують, що Росія не є агресором, але її реакція природна, оскільки вона має право убезпечити свої сфери впливу будь-якими засобами. Також активно пропагується міф про надзвичайну економічну та енергетичну залежність [38].

Висновки до розділу 2

Часто говорять що на війні всі засоби хороші, але якщо використовувати їх вміло та правильно. Росія після вторгнення вчинила ряд глобальних помилок, що наразі показує рівень їх командування, планування, ведення війни і навіть пропаганди. Україні та НАТО варто не вірити будь-яким тезам з російської сторони, оскільки нічого корисного для себе ми там не знайдемо, а от втратити можна багато чого. Те, що Росія постійно просить про переговори говорить про важкість її становища. Вона використовує недосвідчених військових і стару техніку, що не приносить їй користі на полі бою, натомість спричиняє великі втрати і відхід з позицій.

У рамках зустрічей «Рамштайн» варто продовжувати налагоджувати відносини з країнами НАТО, не лише просити зброю, а й намагатися спільно створювати її, як от наприклад, українсько-турецьке виробництво нового покоління безпілотників «Байрактар ТВ2». Варто показати, що Україна не лише може просити зброю, але і якісно її виробляти. Україна зараз оговталася від перших днів війни, поступово відбиває свою територію у ворога, але не варто занадто оптимістично дивитися на речі. Треба тверезо оцінювати ситуацію і не

дати себе ввести в оману, тому що ситуація може кардинально змінитися через маленьку помилку.

РОЗДІЛ 3

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОГО ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

3.1. Військова допомога союзників для України. Ленд-ліз

Сполучені Штати були провідним постачальником допомоги Україні в сфері безпеки як до, так і після того, як Росія відновила своє вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року. З 2014 року, коли Росія вперше вторглася в Україну, до 24 серпня 2022 року Сполучені Штати надали більше понад 15,5 мільярдів доларів на безпекову допомогу, «щоб допомогти Україні зберегти її територіальну цілісність, захистити кордони та покращити взаємосумісність з НАТО». З початку війни 2022 року адміністрація Байдена виділила близько 21 мільярда доларів на безпекову допомогу, щоб «забезпечити Україну обладнанням, необхідним для самооборони» [29].

Пакети допомоги у сфері безпеки на 2022 фінансовий рік фінансуються за рахунок регулярних і додаткових асигнувань на суму понад 23 мільярди доларів США, включаючи Закон про додаткові асигнування в Україні на 2022 рік і Закон про додаткові асигнування в Україні на 2022 рік. Загалом асигнування на 2022 фінансовий рік включають 12,55 мільярдів доларів США на поповнення запасів обладнання Міністерства оборони, надісланого в Україну через повноваження Президента про скорочення; \$6,3 млрд на Ініціативу Міністерства оборони України з підтримки безпеки (USAI); і 4,65 мільярда доларів на зовнішнє військове фінансування (FMF) для України та «країн, які постраждали від ситуації в Україні» [29]. Додаткові асигнування на 2022 фінансовий рік також включали кошти для додаткового розгортання військ США в Європі.

Сполучені Штати використовували різноманітні програми допомоги у сфері безпеки та органи влади, щоб сприяти розбудові обороноздатності

Збройних Сил України шляхом навчання, оснащення та консультування за кількома рахунками витрат. До війни 2022 року двома основними обліковими записами були FMF Державного департаменту і USAI Міністерства оборони США. Пакети USAI включали навчання, обладнання та консультації для посилення обороноздатності України. Асигнування на 2022 фінансовий рік також передбачили виділення коштів USAI на матеріально-технічне забезпечення, постачання та послуги; оклади та стипендії; забезпечення; заміна зброї; та розвідувальна підтримка [27]. До 2022 фінансового року частина щорічних коштів USAI залежала від Міністерства оборони та державної сертифікації прогресу України в ключових оборонних реформах. Сполучені Штати також надають оборонну продукцію Україні через Президентське розпорядження, за допомогою якого Президент може дозволити негайну передачу товарів і послуг із запасів США без схвалення Конгресу у відповідь на «непередбачену надзвичайну ситуацію». 3 серпня 2021 року адміністрація Байдена дозволила 19 поставок на суму понад 8 мільярдів доларів.

Україна також отримала допомогу відповідно до повноважень Міністерства оборони у сфері співпраці у сфері безпеки, зокрема щодо розвитку потенціалу партнерів та розбудови оборонних інституцій, а також міжнародної військової освіти та підготовки (IMET), яка надає професійну військову освіту в Оборонні установи США для українських військових. Інша допомога у сфері безпеки, що фінансується Державним департаментом і Міністерством оборони, спрямована на підтримку знищення звичайної зброї, безпеки кордонів, підготовки правоохоронних органів і можливостей протидії зброї масового знищення [56]. Через Об'єднану багатонаціональну тренувальну групу, створену у 2015 році, армія та Національна гвардія США разом із військовими інструкторами з держав-союзників США перед війною забезпечували навчання, наставництво та доктринальну допомогу ЗСУ. Ця навчальна місія була призупинена на початку вторгнення Росії. У квітні 2022 року Міністерство оборони оголосило, що відновить навчання українського персоналу за межами

України, спеціально для керування системами США та союзників. Окремо Сили спеціальних операцій США тренували та консультували українські спецназівці.

Після того, як Росія вперше вторглася в Україну в 2014 році, адміністрація Обама надала Україні нелетальну допомогу у сфері безпеки, таку як бронезилети, шоломи, транспортні засоби, прилади нічного та теплового бачення, важке інженерне обладнання, передові радіостанції, патрульні катери, пайки, намети, протимінометні радары, уніформа, медичні аптечки та інші супутні товари [44]. У 2017 році адміністрація Трампа оголосила про готовність США надати Україні летальну зброю.

З 2018 року Україна використовувала FMF, а також частину своїх національних коштів, щоб закуповувати американське оборонне обладнання, включно з протитанковими ракетами Javelin і патрульними катерами Mark VI, придбаними через систему Foreign Military Sales (FMS). Україна також використала поєднання FMF і національних коштів для модернізації колишніх патрульних катерів Берегової охорони США типу Islandclass, наданих у рамках програми Excess Defense Articles (EDA). 24 квітня 2022 року Держдепартамент повідомив Конгрес про потенційний продаж FMS нестандартних боєприпасів для України на суму до \$165 млн [38]. Крім того, Україна закупила вогнепальну зброю, боєприпаси, боєприпаси та інше лазерне обладнання, обладнання для візуалізації та наведення безпосередньо у американських постачальників через прямі комерційні продажі. За даними Міністерства оборони, пакети USAI до 2022 фінансового року передбачали снайперські гвинтівки, реактивні гранатомети, радары проти артилерії, патрульні катери Mark VI, засоби радіоелектронної боротьби та безпечний зв'язок, супутникові зображення та можливості аналізу, протидії безпілотним літальним системам (БПЛА), системи повітряного спостереження, прилади нічного бачення та обладнання для підтримки військово-медичної допомоги та процедур бойової евакуації [44].

У 2022 році Сполучені Штати надали Україні більш сучасне оборонне обладнання, а також більшу кількість раніше наданого обладнання. За даними

Міністерства оборони, допомога США у сфері безпеки, надана Україні станом на 24 серпня 2022 року, включала наступне:

- 8 національних перспективних зенітно-ракетних систем;
- 16 ракетно-артилерійських систем високої мобільності (HIMARS) і боєприпаси;
- 1400+ протиповітряних систем Stinger;
- 8500+ протиброньових систем Javelin і понад 27000 інших протиброньованих систем;
- 700+ Phoenix Ghost Tactical UAS, 700+ Switchblade Tactical UAS та інші БПЛА;
- 126 155-мм і 16 105-мм гаубиць з понад 900 тис. артилерійських снарядів;
- 20 мінометних систем калібру 120 мм і 85 000 мінометних снарядів;
- 1500 ракет з трубним пуском, оптичним відстеженням і дротовим наведенням (TOW), високошвидкісних протирадіаційних ракет і ракетних систем з лазерним наведенням;
- 20 вертольотів Мі-17;
- сотні броньованих автомобілів Humvee і 40 протимінних машин;
- 200 бронетранспортерів M113;
- понад 10 000 гранатометів і стрілецької зброї; і
- засоби зв'язку та розвідки [38].

Крім того, адміністрація Байдена дозволила передачу третім сторонам оборонного обладнання США з кількох країн НАТО та ЄС до України. Деякі члени НАТО та Європейського Союзу (ЄС) також надали Україні зброю та військову допомогу.

28 квітня, законодавці США прийняли закон, який дозволяє адміністрації Джо Байдена запуснути гігантську програму ленд-лізу військової та економічної допомоги Україні. Сполучені Штати забезпечать його фінансування зі свого бюджету, а також з рахунків російських олігархів. Для цього Джо Байден попросив у Конгресу 33 мільярди доларів і запропонував закон про арешт заморожених активів Росії [29].

Раніше в березні Сполучені Штати схвалили пакет допомоги Україні на 13,6 мільярда доларів, який включав 3,5 мільярда доларів на поповнення американських поставок зброї в Україну. Новий запит Білого дому на 33 мільярди доларів включає 20 мільярдів доларів на зброю, боєприпаси та інші військові потреби, 8,5 мільярдів доларів на пряму економічну допомогу уряду України та 3 мільярди доларів на гуманітарну допомогу та постачання продовольства.

«Вартість цієї боротьби недешева, але піддатися агресії буде дорожче, якщо ми дозволимо цьому статися» – сказав Байден. Він додав: «Ми або підтримуємо український народ, коли він захищає свою країну, або ми стоїмо осторонь, коли росіяни продовжують свої звірства». Спікер Палати представників Конгресу США Ненсі Пелосі також виступила із заявою, назвавши війну в Україні битвою між демократією та автократією, і повторила заклик Рузвельта до американців надати пальне, щоб дати загорітися вогню демократії. «Наше завдання залишається незмінним і сьогодні. Український народ бореться за всіх нас», – сказала Ненсі Пелосі [27].

Основний принцип ленд-лізу полягає в тому, що поставки зброї не продаються і не даруються, а надаються на основі того, що вони врешті-решт будуть повернуті до Сполучених Штатів. Але в цьому випадку уряд США обходить звичайні правила, які регулюють такі транзакції, визнаючи, що немає жодних гарантій, що будь-яке обладнання буде дійсно повернуто або оплачено після закінчення конфлікту. В адміністрації розраховують, що новий закон значно скоротить затримку надходження зброї до українських військових.

З 1941 по 1945 рік було відправлено товарів на загальну суму 50 мільярдів доларів США, що еквівалентно приблизно 695 мільярдам доларів США сьогодні. За винятком кількох військових кораблів, жоден із запасів не був повернений після війни [10, с. 97]. На відміну від Закону 2022 року, оригінальний закон про ленд-ліз був спеціально введений як засіб сприяння обороні самих США. Але мета закону 1941 року була схожою: обійти правові обмеження щодо надання військової допомоги. На тому етапі громадська думка в США все ще виступала

проти прямої участі у війні, а акти про нейтралітет забороняли продаж зброї в кредит або позичання грошей іншим країнам, які беруть участь у збройних конфліктах. Але Британія зіткнулася з величезними фінансовими проблемами і гостро потребувала військових поставок.

Хоча обидва акти про ленд-ліз переслідували однакові цілі, Рузвельт зіткнувся з набагато більшими юридичними перешкодами для надання військової підтримки Європі. Угода стала першим кроком для вступу США у війну, що вони офіційно зробили після нападу на Перл-Харбор.

Ситуація, з якою зараз стикається адміністрація Байдена, є дещо іншою, оскільки головною метою акту 2022 року є полегшення та прискорення надання військових поставок Україні. Але адміністрація налаштована не ставати безпосереднім учасником конфлікту [28].

Ленд-ліз – програма широкомасштабного постачання військової техніки та обладнання союзниками в оренду або довгостроковий кредит. Сполучені Штати використовують цю процедуру вперше після того, як допомогли перемогти Гітлера у Другій світовій війні. Відновивши схему з назвою «Ленд-ліз», американці дали зрозуміти, кого вони вважають нацистами в поточному конфлікті.

Відповідний закон «Ukraine Democracy Defense Lend-Lease Act of 2022» був прийнятий у Конгресі США 417 голосами «за» та 10 «проти», після чого був схвалений Сенатом США шляхом анонімного голосування. Джо Байден підписав документ, після чого його адміністрація прийняла рішення про те, що та в яких обсягах має надаватися українській армії та уряду. Це мінімізувало кількість бюрократії на шляху американської допомоги та різко пришвидшило поставки до Києва [29].

«Українські війська продемонстрували неймовірну силу та мужність, і ми знову повинні служити арсеналом демократії та забезпечити, щоб вони мали повний спектр ресурсів, необхідних для захисту свого суверенітету», – сказав сенатор-республіканець Джон Корнін [29].

Ленд-ліз діятиме до повного припинення бойових дій, у тому числі кібератак. У довгостроковій перспективі Київ повинен компенсувати поставки, які він використовує або не зможе повернути. Щоб Україна могла платити за оренду, США планують віддати їй заблоковані на Заході російські активи. 27 квітня, понад 400 конгресменів США схвалили символічний законопроект про конфіскацію російських активів у багатих росіян і компаній на суму понад 2 мільярди доларів, включаючи вілли, яхти та літаки, на користь України.

За даними Білого дому, влада США вже заарештувала та заблокувала російські літаки та яхти на суму понад 1 мільярд доларів. Крім того, країни ЄС конфіскували та заморозили російські активи на суму понад 30 мільярдів доларів, у тому числі близько 7 мільярдів доларів у формі нерухомості, вертольотів, кораблів і предметів мистецтва. Зокрема, влада Іспанії на вимогу США конфіскувала 78-метрову «суперяхту» мільярдера Віктора Вексельберга вартістю 90 мільйонів доларів [30].

У перші дні російського вторгнення в Україну думка про те, що збройні сили Путіна можуть програти, здавалася фантастичною. Західні експерти вважали російську армію потужною, модернізованою та забезпеченою оборонним бюджетом у десять разів більшим, ніж український. За словами американського економіста Пола Кругмана, навіть після «чудесного» відбиття українцями початкового наступу російських військ довгострокові перспективи України були під сумнівом. «До війни економіка Росії була приблизно у вісім разів більша за українську; незважаючи на те, що санкції завдають російському виробництву серйозних обмежень, руйнування в Україні, спричинені вторгненням, ймовірно, означають, що зараз розрив ще більший [35]. Тож всі могли очікувати, що Росія зрештою виграє битву на виснаження через величезну вагу ресурсів. Але, здається, це не те, що відбувається... Час не на боці Москви. І офіційні особи США починають говорити оптимістично, не тільки про стримування Росії, а й про відверту перемогу України», – пише Пол Кругман.

Експерт зазначає, що Британія в 1940 році перебувала в тій самій ситуації, що й Україна в 2022 році. Вона мала несподіваний успіх проти, здавалося б,

нестримного ворога, оскільки Королівські ВПС перемогли спробу Люфтваффе досягти переваги в повітрі, необхідної передумови для вторгнення. Франклін Рузвельт відповів Законом про ленд-ліз, який дозволив передавати велику кількість зброї, продовольства та газу оточеним британцям. Це стало основою для подальших перемог антигітлерівської коаліції [41].

«Зараз ленд-ліз віродився, Україні надходить масштабна військова допомога не лише від США, а й від багатьох наших союзників. Завдяки цій допомозі арифметика виснаження фактично працює проти Путіна. Російська економіка може бути набагато більшою за українську, але вона невелика порівняно з американською економікою, не кажучи вже про об'єднану економіку західних союзників», – каже Пол Кругман [41].

Якщо Україна переможе, то це буде тріумф для всього світу. Агресори і військові злочинці лежатимуть на самому дні. І це буде перемога не лише українців, а й багатьох західних лідерів. Джо Байден, Борис Джонсон, лідери Польщі та країн Балтії, які стоять пліч-о-пліч з Україною в цій кризі, увійдуть до підручників історії як «відважні та ефективні борці за свободу».

Ленд-ліз може стати крилатою фразою серед країн-партнерів України. У той момент, коли українці, жертвуючи своїми життями, стали оплотом цивілізованого світу, світ виступить надійним партнером у постачанні зброї. Рішення по ленд-лізу справді можна назвати епохальним. Сполучені Штати підтримували багато країн у їхніх визвольних війнах, але раніше ленд-ліз надавався лише під час Другої світової війни [44]. Ухвалення такого закону у 2022 році свідчить про величезну підтримку України, яка дає відсіч переважаючим силам Росії в її загарбницькій війні всупереч всьому.

США бачать Україну державою, яка відповідає своїм цінностям і здатна виграти цю війну. Але в той же час ми потребуємо підтримки через суттєву різницю потужностей військової промисловості та мобілізаційного потенціалу. Окрім вищесказаного, важливим кроком стало створення коаліції Rammstein-40, оскільки коаліція в обхід ООН визначила та надала Україні необхідну підтримку у боротьбі з Росією. Гарним прикладом для учасників ініціативи стало лідерство

США, Великої Британії та Польщі у допомозі Україні. Але зараз зрозуміло, що війна не закінчиться за тиждень-два [56]. А ворог досі переважає українську армію за кількістю техніки. Тому військова допомога Україні має бути не ситуативною, а постійною. Тому ленд-ліз має стати «вірусним» і надихнути країни антипутінської коаліції на прийняття важливих рішень щодо підтримки України, зробивши вагомий внесок у боротьбу демократичного світу з варварською Росією. Адже історія пам'ятає тих, хто голосно і чітко каже: «Ми на боці світла і добра. Ми – партнери українців у цій кровопролитній війні за свободу світу».

Враховуючи потенціал і структуру військово-промислового комплексу, подібну програму військової підтримки можуть реалізувати Німеччина, Франція, Швеція, Туреччина і навіть Японія і Південна Корея. І коли говориться про підтримку, не мається на увазі «віддати все» [16, с. 88]. Умовний ленд-ліз – це юридичний контекст допомоги та спрощення процедур.

Різні країни прийняли рішення підтримати Україну, але зброя постачається не так швидко, як могла б. І ухвалення відповідних процедур, які сприятимуть забезпеченню України зброєю, може створити прецедент у світовій дипломатії та стати вагомим внеском у світову перемогу. Принцип «Кожна дрібниця допомагає» не роззброїть наших партнерів, але цього буде достатньо для перемоги над ворогом.

Таке рішення виглядало б виключно раціональним, якби його прийняли деякі європейські країни. Особливо, якщо звернути увагу на наративи, які транслюють російські державні телеканали, де експерти та політики різного рівня вимагають продовження війни в країнах Балтії, Польщі, Чехії та Центральній Європі [26].

Враховуючи погрози Росії Фінляндії та Швеції через їхні наміри вступити до НАТО, програму підтримки України можна розглядати як внесок у те, що російські танки не вторгнуться в Європу, а будуть зупинені в Україні Збройними Силами України та союзниками. Тож, як уже зазначалося, нові ленд-лізи – це не

просто підтримка України в боротьбі за незалежність, а інвестиція в безпеку Європи та світу.

Кожен вибирає сам, але, як показала практика Другої світової війни, диктаторів і тиранів потрібно зупинити на початку їх війни проти цивілізації. І якщо упустити таку можливість, то в горнилі війни може бути надто багато країн і людей, які поплатяться життям за спроби примирення з ворогом. Конкретніше: як саме партнери можуть підтримати Україну [35].

- Танки: Leopard 2 (Німеччина, Швеція), Type 10, Type 90 (Японія), K2 (Південна Корея);
- Самохідна артилерія: PzH 2000 (Німеччина), Archer (Швеція), Type 75 (Японія), K9 (Південна Корея);
- РСЗВ: M270 (Німеччина, Франція, Японія);
- Зенітні: RIM-116 (Німеччина, Японія, Південна Корея), RBS 70 (Швеція), C-RAM, Patriot;
- Бойова машина піхоти (БМП): Marder, Boxer (Німеччина), CV-90 (Швеція), Type 89 (Японія), K21 (Південна Корея);
- Протикорабельні ракетні комплекси: RBS 15 (Швеція), Otomat (Франція), Atmaca (Туреччина);
- Винищувачі: F-16 (Південна Корея, Японія, Ізраїль, Туреччина), Viggen, Gripen (Швеція), Eurofighter Typhoon (Німеччина) [37].

Українські військові вже довели, що готові освоїти нову техніку та використовувати її в бою за лічені години чи дні. Тому наші партнери не повинні сумніватися, що ця підтримка може бути неефективною. Також не було відомих випадків захоплення агресором іноземної зброї. Як уже зазначалося, сьогодні українська влада докладає багато зусиль для залучення військової допомоги. Але ця робота має бути колективною.

Велика Британія, США та Польща взяли на себе провідну роль у координації міжнародної військової допомоги Україні. У лютому 2022 року та знову наприкінці березня Велика Британія провела донорські конференції, остання за участю понад 35 країн і представників НАТО та ЄС, щоб обговорити

потреби України щодо летальної та нелетальної допомоги та «заохотити подальші пожертвування та підтримувати їх доставку» [4].

У квітні 2022 року Великобританія разом із країнами-партнерами створила Міжнародний центр координації донорів (IDCC) у Штутгарті, штаб-квартирі Європейського командування США, щоб «забезпечити, щоб військова допомога міжнародної спільноти Україні була максимально скоординованою та ефективною».

Роль IDCC, до складу якої входять понад сто військовослужбовців із 30 країн, полягає в тому, щоб відправляти українські запити на озброєння, координувати відповідь союзників і забезпечувати доставку обладнання в Україну. З кінця квітня координація військової допомоги IDCC підтримується створенням Контактної групи з оборони України під проводом США. Група зустрічалася щомісяця, щоб обговорити нові військові потреби України та те, як найкраще реагувати [29]. Остання зустріч відбулася віртуально 20 липня 2022 року, в ній взяли участь 50 країн.

Поки союзники обговорюють з українськими офіційними особами потенційні системи озброєння та майбутні вимоги, стало ясно, що процес ведеться відповідно до вимог українського уряду. На засіданні Контактної групи в червні 2022 року голова Об'єднаного комітету начальників штабів США генерал Марк Міллі заявив, що «програма допомоги українській безпеці була прорахованою, чуйною та відповідною потребам української оборони. Наші тісні та постійні стосунки з військовими лідерами України сприяли нашому процесу надання своєчасної допомоги, яка базується на потребах України [36]. Швидкість, з якою ми надали допомогу в безпеці, не має порівняння. Від часу перевірки та авторизації запитів залишиться лише лічені дні, доки запит не буде отримано, відправлено в руки українців. У деяких випадках це може зайняти тиждень, але здебільшого це вимірюється днями. Хоча потрібно більше роботи, ми не змогли б досягти цього прогресу без активної допомоги з боку присутніх сьогодні країн».

Окрім Міжнародного координаційного центру донорів та Контактної групи, у квітні 2022 року союзники на чолі з Великою Британією створили Міжнародний фонд для України (МФУ) для координації закупівлі та транспортування військового обладнання з третіх країн або промисловості [22, с. 17]. 11 серпня у Копенгагені відбулася міжнародна донорська конференція, метою якої було обговорити, як посилити військову допомогу, що надається Україні, та зберегти її в довгостроковій перспективі. У конференції, організованій Данією, Україною та Великою Британією, взяли участь 26 країн, де обговорювалися питання фінансування, виробництва зброї, навчання та розмінування. Серед домовленостей, досягнутих на конференції, було розширення МФУ з метою фінансування закупівлі військового обладнання для України, підтримки України в процесі закупівель та сприяння навчанню [37]. Довгостроковий намір полягає в тому, щоб сприяти переходу від пожертвувань окремих країн із власних запасів до закупівель безпосередньо в оборонній промисловості.

Міністерство оборони Великої Британії підтвердило, що 250 мільйонів фунтів стерлінгів із 1 мільярда фунтів стерлінгів, виділених на саміті НАТО наприкінці червня, будуть вкладені в МФУ. У Міністерстві оборони заявили: Фонд забезпечить постійний потік грошей не лише на забезпечення життєво важливою новою зброєю, але й на суттєве технічне обслуговування та ремонт наявного комплексу, а також навчання для максимального підвищення ефективності Збройних Сил України на полі бою [44].

Військова допомога Великобританії Україні є давньою. У жовтні 2014 року, у відповідь на анексію Росією Криму та дестабілізацію на сході країни, уряд оголосив, що двостороння військова допомога буде розширена на прохання українського уряду. Ця підтримка включала надання пакету нелетального військового обладнання. У 2015 році Велика Британія розпочала операцію «Орбітал» – нелетальна операція з навчання та нарощування потенціалу. Вона забезпечувала керівництво та навчання українських збройних сил через кілька консультативних груп і груп короткострокового навчання. Це був основний засіб

навчання та допомоги українським силам [47]. Велика Британія також виступила з ініціативою щодо посилення військово-морського потенціалу України та забезпечення навчання її військово-морських сил.

На початку грудня 2021 року та у світлі нової російської військової активності на кордонах України уряд заявив, що Велика Британія «розглядає можливість надання суто оборонної підтримки Україні, щоб допомогти їй захистити себе». У січні 2022 року Міністерство оборони підтвердило, що, окрім існуючої підтримки, Велика Британія надасть новий пакет допомоги у сфері безпеки «для підвищення обороноздатності України», включаючи надання легкої протитанкової зброї. Невеликий контингент британських військових також буде розгорнутий для проведення початкової підготовки протягом короткого періоду часу в рамках операції «Орбітал» [48].

Незважаючи на те, що це рішення призначене для оборонних цілей, Великобританія вперше поставила летальну зброю в Україну. 30 січня 2022 року уряд підтвердив поставку 2000 протитанкових ракет. 10 лютого Міністерство оборони підтвердило, що також буде надано додаткове захисне спорядження, зокрема бронежилети, шоломи та черевики. У відповідь на побоювання щодо неминучого російського вторгнення Велика Британія оголосила в середині лютого 2022 року, що весь британський військовий навчальний персонал виведе з України.

24 лютого 2022 року Прем'єр-міністр виступив у Палаті громад щодо ситуації в Україні. У своїй заяві Джонсон повторив фразу, яку він використав у своєму національному зверненні: «Тепер у нас є чітка місія: дипломатична, політична, економічна і, зрештою, військова, ця жахлива і варварська затія Володимира Путіна повинна закінчитися провалом» [56].

25 лютого, відповідаючи на термінове питання про Україну в Палаті громад, міністр збройних сил Джеймс Хіппі чітко дав зрозуміти, що, хоча Уряд буде прагнути надавати Україні подальшу військову підтримку, він не може розповісти про деталі, тому що вони «оперативно чутливі», і що не було жодної перспективи «активної військової підтримки» в Україні з боку британських сил

або НАТО. Однак він попередив про деякі пов'язані з цим труднощі, включно з тим, що більшість систем вимагають певного рівня навчання, і всі країни, які мають інтелектуальну власність або експлуатують систему, повинні дати дозвіл на її передачу. Водночас він підкреслив, що «ми хочемо бачити якомога більше британської техніки в руках українців» [34].

Під час візиту до Києва в середині червня 2022 року Прем'єр-міністр запропонував запуснути нову програму навчання особового складу Збройних сил України з метою розвитку їхнього бойового досвіду та відновлення сил. Згідно зі схемою, близько 10 000 нових і існуючих солдатів могли б проходити підготовку кожні 120 днів у місцях розташування МО по всій Великобританії. Навчальний курс буде зосереджений на навичках ведення бою на передовій, базовій медичній підготовці, тактиці патрулювання та законах збройних конфліктів [30].

27 червня уряд підтвердив, що Україна прийняла пропозицію, і перші українські військові прибули до Великобританії на початку липня. Приблизно 1050 військовослужбовців Великої Британії задіяно для виконання програми, яку очолюватиме 11 Бригада допомоги силам безпеки. Велика Британія також надала одяг та обладнання для підтримки українського персоналу в навчанні та для повернення в Україну.

Ведуться обговорення з міжнародними партнерами щодо підтримки реалізації програми. Нідерланди були однією з перших країн, які запропонували допомогу, і очікується, що війська будуть розміщені у Великобританії наприкінці серпня [37]. 4 серпня канадський уряд оголосив, що 225 канадських військовослужбовців відправляться до Сполученого Королівства на початковий період у чотири місяці для участі в навчальній програмі. До російського вторгнення в Україну канадські сили були розгорнуті в Україні з 2015 року в рамках місії військової підготовки та нарощування потенціалу (операція «Юніфаєр»). Уряд Швеції підтвердив, що він розгорне 120 інструкторів у Великій Британії до кінця 2022 року, з максимальною кількістю 60 інструкторів, залучених до програми навчання в будь-який момент. 8 серпня Міністерство

оборони Фінляндії також підтвердило, що 20 осіб персоналу братиме участь у програмі навчання протягом цього року. Данія також надасть 130 співробітників для програми Великобританії. Данія надає тривалу підтримку в навчанні України, беручи участь у навчальній програмі Великої Британії Operation Orbital та канадській Operation Unifier з 2015 року. Данія також запропонувала провести навчальну програму для командувачів і членів Сил територіальної оборони України. На конференції в Копенгагені 11 серпня Норвегія також оголосила, що також надасть персонал для програми навчання, хоча точна кількість поки невідома [38].

Ще до того, як Росія почала вторгнення в Україну в лютому 2022 року, західні уряди – і особливо Сполучені Штати – надавали країні військову допомогу. Це сталося після анексії Росією Криму в 2014 році та конфлікту, який відтоді триває на Донбасі на сході країни. Західна допомога включала передові системи озброєння та навчання українських військових. Адміністрація Байдена надала понад десятки мільярдів доларів США військової та гуманітарної допомоги Україні, включаючи протитанкові ракети Javelin, зенітні ракети Stinger та високосучасні дрони, спеціально розроблені для України. Усе це відіграло значну роль у надійному захисті України від російської агресії [27].

Враховуючи інтенсивність бойових дій та масштаби атак російських збройних сил на українські міста та села, продовження поставок дедалі більшої важкої зброї в Україну стикається з кількома перешкодами. Найбільш безпосереднім є логістика, більшість зброї переправляється в Україну через Польщу залізничним або повітряним транспортом, і ці лінії постачання вразливі для нападу. Інша проблема полягає в тому, що деякі з більш важких систем озброєння (артилерія, бронетехніка та системи протиповітряної оборони) вимагають певної підготовки українських сил, перш ніж їх можна буде використовувати в бою. Є також юридичні та процедурні питання. Президент може витратити лише кошти, виділені Конгресом, і якщо зброя продається або передається в Україну, вона підпадає під дію Закону про іноземну допомогу (FSA) і Закону про контроль за експортом зброї (AECA) [38].

FSA ставить суворі умови дотримання прав людини щодо надання як невійськової, так і військової допомоги. АЕСА вимагає від країн, які отримують зброю або військову технологію, сертифікацію того, що зброя використовується або для внутрішньої безпеки, або для самооборони та не використовуватиметься для ескалації конфлікту. Ці вимоги створюють бюрократичні перешкоди для кожної партії зброї та, враховуючи неоднозначне формулювання закону та мінливий характер конфлікту в Україні, потенційно ставлять американських виробників під загрозу судового переслідування.

Рішення адміністрації Байдена запровадити нову угоду про ленд-ліз – це дуже творчий спосіб обійти деякі з цих бюрократичних і процедурних проблем, які інакше можуть загрожувати значними затримками в наданні цієї допомоги. Закон про ленд-ліз про оборону демократії в Україні визначає, що постачання зброї в Україну звільнено від різних умов, викладених двома законами, які стосуються прав людини та вимоги оплати зброї та іншої наданої допомоги [29].

Поки що західні поставки зброї відіграють вирішальну роль в обороні України. Значення поставок передової американської зброї зростає, оскільки російські війська намагаються перегрупуватись і розробити нові варіанти наступу. Чи вистачить поставок зброї, щоб Україна здобула перемогу та змусила російські сили залишити свою територію, ще невідомо, але все вказує на те.

3.2. Перспективи трансформації та модернізації ЗСУ

Вторгнення Росії в Україну показало армії США, що її пріоритети модернізації правильно зосереджені, заявив журналістам генерал Джеймс МакКонвілл. За словами МакКонвілла, сили армії США в Європі зайняті підтримкою та навчанням українських військ, а також вивчають уроки, отримані під час бойових дій у країні. Він сказав, що заступник командувача Сухопутних військ України надав інформацію про війну американським військовим, а також іншим країнам НАТО, які прагнуть допомогти країні захиститися від вторгнення Росії [30].

Макконвілл підкреслив, що навички бойового керівництва є ключовими для успіху у широкомасштабних загальновійськових операціях, на додаток до матеріально-технічного забезпечення, навчання та здатності розподіляти управління на полі бою та в кожному ешелоні. Бойові дії також показали важливість далекого високоточного вогню.

Для армії США це пріоритет номер один щодо модернізації. У 2023 фінансовому році служба готова спершу застосувати свою ракету Precision Strike Missile (PrSM), систему озброєння Extended Range Cannon Artillery (ERCA) і ракету середньої дальності (MRC), щоб знищити ворожі цілі з безпечної відстані [48].

США створили командування Army Futures Command, яке зосереджено на розробці та застосуванні можливостей за шістьма основними пріоритетами модернізації: далекобійна точна стрільба, бойові машини наступного покоління, майбутня вертикальна підйомність, мережа, протиракетна оборона та збереження життів солдатів. Армія також зосереджена на протидії системам безпілотної авіації на полі бою, що є надзвичайно важливою здатністю, оскільки літаючі дрони продовжують показувати, наскільки вразливими можуть бути навіть важкоброньовані танки для ударів згори [36]. Артилерія, яка використовується в боях в Україні, була націлена російськими БПЛА, тому наша країна потребує протидронних систем для захисту гармат.

Потреба в бойових броньованих машинах також демонструється в Україні, що ще раз підтверджує плани армії США продовжувати роботу над створенням бойових машин нового покоління. США вступили в важливу фазу проектування та створення прототипу конкурсу на розробку нової додаткової пілотованої бойової машини, яку очікують на озброєння до 2030 року.

Українські військові та східноєвропейські союзники також хочуть більше гелікоптерів, і армія бачить здатність дальньої дії, а також більшу летальність і стійкість як особливо важливі характеристики майбутнього літака з вертикальним підйомом. У вересні служба вибрала переможця для створення нового штурмового літака майбутнього дальнього радіусу дії та знаходиться в

розпалі конкурентної фази прототипування штурмового розвідувального літака майбутнього – обидва плануються на початку 2030-х років [20, с. 114].

Наявність надійної інформаційної мережі також є важливою. Вчені намагається створити сучасну, стійку мережу на полі бою як один із своїх головних пріоритетів. Україна бореться зі своїми системами зв'язку.

Також важливе значення для боротьби мають кращі можливості протиповітряної і протиракетної оборони. Українці були дуже ефективними зі Stinger та своїми системами протиповітряної оборони. Об'єднання всіх цих можливостей разом на полі бою робить різницю. Поняття швидкості, дальності та конвергенції, здатності визначати цілі на полі бою та швидко обслуговувати їх летальними засобами будуть дуже, дуже важливими зараз і ще важливішими в майбутньому [19, с. 103].

Коли Росія вторглася в Україну в лютому 2022 року, українські ВПС налічували близько 210 літаків усіх типів, у тому числі близько 98 бойових. Однак відсутність запасних частин для переважно російських літаків скоротила льотно-придатний бойовий склад України приблизно до третини від загальної кількості.

Верховний представник ЄС із зовнішньої політики Жозеп Боррель на прес-конференції 27 лютого 2022 року не говорив про цю можливість. «Ми збираємося постачати... навіть винищувачі» в Україну, сказав він, додавши, що деякі країни ЄС мають «типи літаків», які потрібні Україні для боротьби з Росією. Наступного дня Боррель на іншій прес-конференції відступив, визнавши, що, хоча винищувачі були «частиною запиту про допомогу, який ми отримали від України», ЄС не мав фінансових коштів, щоб оплатити ці літаки, які натомість повинні бути подаровані «двосторонньо» різними країнами ЄС [38].

Український парламент уточнив суму пожертвувань: загалом Європа надішле 70 бойових літаків, у тому числі 28 МіГ-29 від Польщі, 12 від Словаччини та 16 від Болгарії, а також 14 Су-25 від Болгарії. Польща не надсилатиме винищувачі в Україну, заявили в адміністрації 1 березня 2022 року. Президент Польщі Анджей Дуда заявив, що його країна «не надсилатиме жодних

літаків у повітряний простір України», стверджуючи, що «це призведе до військового втручання в український конфлікт».

Окрім Польщі, постачання військових літаків Україні також виключили уряди Болгарії та Словаччини [37]. Водночас деякі українські чиновники ще 28 лютого 2022 року заявили, що українські пілоти покинули країну, щоб повернутися з літаками, подарованими країнами ЄС. Речник міністерства оборони Словаччини також спростував будь-які пожертвування. Зеленський заявив, що розраховує на вирішення питання постачання військової авіації з Польщі, але це залежить і від США.

Історично у 1992 році на території України діяли 4 повітряні армії, 10 авіадивізій, 49 полків, 11 окремих ескадрилій. Тут розташовано близько 600 військових частин, 2800 літаків різного призначення, понад 120 тис. військовослужбовців. Приєднання України до Договору про звичайні Збройні Сили в Європі обмежило її 1090 бойовими літаками, 330 озброєними вертольотами та 100 літаками ВМС. Авіаційні засоби були розподілені між ПС і ППО у співвідношенні 75:25 [11, с. 73].

З 1990-х років понад 600 літаків і 400 вертольотів були переведені з бойових частин у резерв або розукомплектовані. Держава мала намір підтримувати технічний рівень модернізації існуючого озброєння. У державній програмі озброєнь анонсовано збільшення терміну служби основного озброєння до 10-15 років.

До 2006 року модернізовано та продовжено термін служби літаків АН-24 та АН-26, а також зенітно-артилерійських систем С-300 та «Бук М1». Вироблено організаційну основу та технологічні засоби модернізації Міг-29, Су-24, Су-25, Су-27, Л-39. За достатнього фінансування оборонно-промисловий комплекс України у співпраці з іноземними компаніями спроможний повністю оновити авіаційний парк Збройних Сил [12, с. 33].

До 2008 року ПС мали 208 бойових літаків, з яких лише близько 60 були боєздатними. За одними оцінками, навіть модернізовані літаки зможуть літати не довше ніж до 2015 року. Тобто орієнтовно з 2012 року Україна мала б робити

практичні кроки зі створення нового бойового літака. Протягом 2006 року з бойового складу Повітряних Сил було виведено значну кількість застарілого озброєння та техніки, що дало можливість спрямувати вивільнені кошти на модернізацію різноманітних одиниць авіаційного та зенітно-артилерійського озброєння та техніки, засобів радіозв'язку, обладнання, льотно-технічної апаратури та вдосконалення підготовки сил [13, с. 238].

У жовтні 2010 року на засіданні Міжвідомчої комісії з питань оборонного аналізу Віце-прем'єр-міністр В.Сівкович доручив Міноборони переглянути стандарти класифікації та зберігання зброї Збройних Сил України. Службі безпеки України доручено встановити винуватців технічної несправності військових літаків. За словами віце-прем'єра, дві третини літаків Міноборони були технічно несправними. Третина з них входила до стратегічного резерву. Військово-повітряні сили України мали бойові літаки Су-27, МіГ-29, Су-24М, Су-24МР, Су-25; транспортні та спеціальні літаки Іл-76МД, Ан-24, Ан-26 та Ан-30; навчальні літаки Л-39 та Ан-26Ш; різні модифікації транспортних і спеціальних вертольотів Мі-8 і Мі-9; навчально-тренувальні вертольоти Мі-2, а також безпілотні комплекси «Рейс» і «Стриж» [10, с. 99]. Станом на 2010 рік Повітряні сили України налічували близько 46 тис. особового складу, 208 бойових літаків і 39 транспортних. Крім того, у червні 2010 року Міноборони оголосило про плани до 2011 року відремонтувати 14 військових літаків.

У березні 2010 року Міноборони України передало на озброєння винищувачі Су-25 УБМ1 і Су-25 М1 російського виробництва. Двомісний оперативний навчально-тренажер Су-25 УБМ1 призначений для тактичної льотної підготовки пілотів підрозділів ВПС та підвищення боєздатності. Його також можна використовувати для кращого визначення місця розташування, висоти та швидкості польоту ворожих реактивних літаків за допомогою цифрового алгоритму налаштування дальності. Реактивний літак Су-25 УБМ1 – це модернізована версія Су-25 УБ, оснащена налагодженими та оновленими приладами для підвищення точності бомбометання та пуску ракет [23, с. 145]. Винищувач Су-25 М1 є модернізованим варіантом Су-25, оснащеним

оновленими пристроями з покращеними бойовими характеристиками. Прийнявши на озброєння два нових літаки, Міноборони розраховувало підвищити тактику польоту та бойову ефективність.

Два літаки Су-25М1, які були модернізовані на державному підприємстві «МіГремонт», були передані ПС України наприкінці 2011 року. Модернізацію Су-25М1 і Су-25УБМ1 проводили авіаційні ремонтні заводи Міноборони України, а випробувальні польоти проводилися на полігон «Чауда» Державного випробувального центру ЗСУ. В результаті модернізації Су-25 була значно вдосконалена прицільно-навігаційна система. Уся модернізація авіаційних засобів дозволить зберегти бойову цінність ЗС України на високому рівні [31].

Станом на 2012 рік передбачалося провести модернізацію близько 40 бойових літаків і майже стільки ж відремонтувати до 2015 року. Міноборони України наприкінці 2012 року уклало низку контрактів на технічне обслуговування літаків на загальну суму 103,79 млн грн:

- Львівський державний авіаремонтний завод відремонтував два реактивні винищувачі МіГ-29УБ за 33,71 млн грн (\$4,21 млн);
- Запорізький державний авіаремонтний завод «МіГРемонт» відремонтував винищувач Су-27УБ за 13,51 млн грн (\$1,69 млн); Літак Су-27, який отримав назву Су-27М1, модернізували на Запорізькому авіаремонтному заводі «МіГРемонт». Він розширив бойові можливості та підвищив ефективність виконання бойових завдань за рахунок збільшення на 30% дальності виявлення повітряних цілей та підвищення точності некерованих засобів ураження наземних цілей, реалізовано можливість виконання навігаційного бомбометання з горизонтального польоту.
- Севастопольський авіаційний завод відремонтував військовий гелікоптер Ка-27ПЧ на суму 32 млн грн (\$4 млн);
- Луцький ремонтний завод «Мотор» відремонтував три авіадвигуни АЛ-31Ф з винищувачів Су-27 за 7,03 млн грн (\$0,879 млн) і чотири двигуни РД-33 з винищувачів МіГ-29 за 15,50 млн грн (\$1,94 млн);

- ВАТ «Мотор Січ» отримав 1,69 млн грн (\$0,211 млн) на планове технічне обслуговування авіаційних двигунів ТВ3-117 і допоміжних силових установок АІ-9 [54].

Український спецекспорт у 2005-2008 рр. базувався в основному на продажі авіатехніки «б/у». Продано понад 150 літаків, з них понад 60 навчально-тренувальних і бойових Л-39 в різних модифікаціях. Середній ціновий еквівалент за цей період становив понад 450 млн доларів, а середньорічний – близько 100-120 млн. доларів. Зокрема, це стосувалося збільшення дальності виявлення та переслідування цілей бортовою радіолокаційною системою, а також додавання можливості використання ракет класу «повітря-земля». Але в результаті завдання вдалося вирішити лише частково [18, с. 91]. Україна має надлишковий парк винищувачів МіГ-29, виготовлених з 1986 по 1991 рік. Максимальна експортна ціна цих машин у бойовому стані становить близько 25 мільйонів доларів, хоча найімовірніша ціна – 15 мільйонів доларів.

Державна компанія «Укроборонсервіс» запропонувала виконати капітальний ремонт та модернізацію штурмовиків Су-25 та Су-25УБ. Сьогодні підприємство є головним ремонтним заводом літаків типу «Су», які експлуатуються в різних країнах СНД, Європи, Азії та Африки. Завод має відповідний Сертифікат, отриманий від оригінального виробника, який дає право на ремонт літальних апаратів. Завод має можливість виконувати капітальний ремонт у повному обсязі відповідно до документації, яка існує на ремонтному підприємстві та введена в дію відповідними галузевими міністерствами та відомствами [22, с. 19]. Завод виконує всі діючі бюлетені, які розроблені для даного типу літаків. На підтвердження відповідності якості ремонту авіаційної техніки міжнародним стандартам у 2003 році завод отримав міжнародний сертифікат якості «ISO 9002», а в 2004 році – міжнародний сертифікат якості «ISO 9001».

Україна виступила за активізацію співпраці з Китаєм у авіабудівній галузі. Про це заявив Президент Янукович під час зустрічі з Головою КНР Ху Цзіньтао у червні 2011 року. Він зазначив, що ДП «Антонов» (Київ) може співпрацювати

з китайськими авіаційними компаніями, наприклад, щодо спільної розробки великих і середніх транспортних літаків, турбореактивних транспортних літаків, спільного виробництва Ан-70, Ан-148 і Ан-158. У зв'язку з цим він запропонував доручити урядам двох країн опрацювати питання можливих проектів, які можуть бути реалізовані у цій сфері найближчим часом. Як повідомляло агентство, 20 квітня 2011 року Україна і Китай створили міждержавну комісію зі співробітництва [23, с. 127]. Особливу увагу під час зустрічі було приділено розвитку співробітництва між двома країнами у сфері літакобудування, зокрема співробітництву між ДП «Антонов» і китайською промисловою корпорацією AVIC, розширенню поставок авіадвигунів і запасних частин до них, а також як спільні проекти з виробництва літаків різних модифікацій.

Також українські військові планують закупити нові винищувачі та ракети «земля-повітря» протягом найближчих років. У документі Air Force Vision 2035, схваленому 15 травня 2020 року Військовою радою командування Повітряних Сил ЗС України, ПС України вказали намір придбати багатоцільовий винищувач 4-го покоління, здатний одночасно охороняти повітряний простір України від ворожої авіації та завдавати ударів по позиціях противника [32].

Air Force Vision 2035 – це документ довгострокового оборонного планування, розроблений на основі Vision of the Armed Forces of Ukraine (Бачення Збройних Сил України). Він призначений для визначення раціональних шляхів розвитку Повітряних Сил до 2035 року та формування вихідних даних для Державної програми розвитку Збройних Сил України до 2025 року, Програми розвитку Повітряних Сил та інших документів оборонного планування. Він визначає призначення та завдання Повітряних Сил у складі Збройних Сил України, виклики та загрози національній безпеці (у тому числі в повітрі), опис оперативної обстановки, в якій Повітряні Сили виконуватимуть завдання, цільову модель розвитку та вимоги до необхідних можливостей з оцінкою потреб у ресурсах [47].

Україна закуповуватиме нові винищувачі поетапно протягом наступного десятиліття, а тендер на перші партії літаків відбувся у 2021 і мав бути в 2022

роках. На цьому етапі було придбано лише невелику кількість реактивних літаків, тоді як більша закупівля планується на період 2025-2030 років. На винищувачі можуть витратити 200 млрд грн (\$7,5 млрд). Київ звернувся до постачальників у США та Європі, щоб вивчити варіанти виконання вимоги.

Повітряні Сили планують суттєво оновити свій інвентар протягом наступного десятиліття. Транспортний флот буде консолідований новим середнім транспортним літаком, який, як очікується, почне вводитися в експлуатацію між 2027-2035 роками [48]. Цей проект може коштувати близько 40 млрд грн. З огляду на те, що в серійному варіанті такого літака немає, і невідомо, чи зможуть його виробляти на ДП «Антонов» в майбутньому, в перспективі, ймовірно, будуть купувати іноземні. За видами транспорту вертольотів у Vision немає ніякої конкретики. Не уточнюється, які саме вертольоти планується використовувати в 2035 р. Водночас наразі немає вітчизняного перспективного вертольота, здатного замінити Мі-8. Тобто ці моменти і бачення ґрунтуються на припущеннях, що колись вітчизняне авіабудування відродиться.

Крім того, Повітряні Сили проведуть капітальний ремонт навчально-тренувального парку, на якому зараз працюють Л-39, вартістю 35 млрд грн [52]. У рамках проекту мають бути закуплені нові безпілотні системи. Їх вартість оцінюється приблизно в 30 млрд. грн. У серпні 2019 року делегація Повітряних Сил Збройних Сил України на чолі з командувачем Сергієм Дроздовим прибула до Бразилії для оцінки закупівлі легких турбогвинтових штурмовиків Embraer EBN-314 Super Tucano. Для них були організовані демонстраційні польоти на базі 3-ї авіаційної ескадрильї (3° GAv) 5-го крила, озброєної Embraer EBN-314 Super Tucano. Представники ПС також відвідали Embraer Defence & Security, під час якого обговорили можливу співпрацю та різні умови закупівлі літаків. Зокрема, програма LAS (Light Attack), яка дозволяє залучати українські підприємства до виготовлення озброєння для літаків [53].

Крім того, українські Повітряні Сили мають консолідувати свої можливості протиповітряної оборони за планом на 50 мільярдів гривень, який

передбачає придбання нового зенітно-ракетного комплексу середньої дальності. Defense Express повідомляє, що до 2030 року як мінімум чотири полки повинні бути оснащені новою системою і готові до несення бойових завдань. Їх кількість оцінюється в 36-40 одиниць, серед потенційних зразків названі ЗРК типу NASAMS, розроблені і виготовлені норвезькою компанією Kongsberg. Також Україна збільшить власне виробництво ЗРК (аж на 15 млрд грн). Під час третього етапу Бачення, який припадає на 2030 – 2035 роки, для охоплення найбільш чутливих і критичних об'єктів державного управління, національної економіки та інфраструктури, деякі критичні елементи бойової побудови військ в операціях повинні бути закуплені в обмеженій кількості, наприклад, зенітний ракетний комплекс середньої і великої дальності з можливістю ведення протиракетної оборони в кількості 9 - 12 од [54]. Серед зразків називаються західні САМП-Т і Патріот, серед перспективних вітчизняних аналогів – ЗРК-С(Б)Д, але цей варіант можливий у разі успішної реалізації проекту створення вітчизняного зенітно-ракетного комплексу.

Окремо варто розглянути новий для України рід військ – безпілотні літальні апарати, які нещодавно поповнилися БПЛА Bayraktar TB2 турецького виробництва. Загалом безпілотний компонент повинен бути представлений двома типами комплексів: розвідувальними і розвідувально-ударними, вони працюватимуть на оперативному-тактичному та оперативному рівнях. Потреба в ресурсах становить приблизно 30 млрд грн.

ПС зразка 2035 року повинні мати:

- не менше 4 бригад тактичної авіації, озброєних сучасним уніфікованим багатоцільовим винищувачем покоління 4++;
- не менше 4 бригад (полків) безпіотної розвідувально-ударної авіації;
- бригада транспорту та спеціальної авіації;
- навчальної авіаційної бригади [48].

План модернізації дуже амбітний. Оцінки ціни становлять 370 мільярдів гривень – хоча фактичні витрати можуть відрізнятись залежно від постачальника, обраного для цілей закупівлі – проти поточного річного

оборонного бюджету. Крім того, хоча витрати, виділені спеціально на переозброєння та модернізацію в оборонному бюджеті, значно зросли в останні роки, вони все ще становлять лише близько однієї п'ятої річного оборонного бюджету. Для того, щоб ПС України досягли поставлених у проекті цілей, їм потрібна тісна підтримка з боку українського уряду.

Механізовані та танкові війська, які становлять основу Сухопутних військ, виконують завдання з утримання зайнятих районів, рубежів і позицій, завдання з відбиття ударів противника, прориву рубежів оборони противника, розгрому сил противника, захоплення важливих районів, рубежів та об'єктів, діють у також складі ВМС та ДШВ [17, с. 202]. Механізовані і танкові війська складаються з механізованих і танкових бригад. З'єднання і частини механізованих і танкових військ оснащені: танками Т-64, Т-72, Т-80, Т-84; бронетранспортери БТР-60, БТР-70, БТР-80; бойові машини піхоти БМП-1, БМП-2; інші види озброєння.

До 2014 року більшість танків України були на складах. Міністерство оборони уклало контракт з ДП «Завод ім. Малишева» на модернізацію 29 вітчизняних танків Т-64 до типу БМ «Булат». Цей контракт укладено в рамках програми модернізації танків Т-64 для потреб Збройних Сил України та рішень наради Прем'єр-міністра України, спрямованих на відродження оборонного підприємства.

Згідно з контрактом, реалізація проекту з модернізації 29 танків Т-64 до типу БМ «Булат» розрахована на 2 роки. На ці цілі планується спрямувати понад 200 млн грн. Завод повністю готовий до виконання цього держзамовлення. Раніше у війська вже було відправлено кілька великих партій Т-64 БМ «Булат», які отримали високу оцінку у військах [24, с. 11].

Зазначимо, що завод Малишева модернізував і відправив до складу 1-ї окремої танкової бригади, яка дислокується в Чернігівській області, 56 танків Т-64 БМ «Булат». Програма модернізації розроблена державним підприємством «Харківське конструкторське бюро машинобудування ім. О. Морозова». У проекті також бере участь бізнес-концерн «Бронетехніка».

До кінця 2012 року Міноборони планувало закупити модернізовані танки «Булат» замість нових основних бойових танків «Оплот». Коштів держбюджету, виділених на 10 танків «Оплот», вистачило на модернізацію такої кількості танків «Булат», яка забезпечує потреби всіх регулярних бойових бригад ЗСУ.

Миколаївський ремонтно-механічний завод у жовтні 2011 року поставив Збройним силам України п'ять БТРів, а до 2017 року виготовив 170 БТРів різних типів для ЗСУ [34].

Близько 200 броньованих машин «Дозор-б розробки ДП «Харківського конструкторського бюро машинобудування ім. О. Морозова» було поставлено на озброєння Збройних Сил і Національної гвардії. Про це заявив в.о. Президента України Олександр Турчинов 4 червня 2014 року на Кугуївському полігоні (Харківська область). «Дозор» бажаний і мобільний у частинах Збройних Сил і Нацгвардії, він маневрений, швидкісний, може переміщатися по будь-якій місцевості зі швидкістю до 120 кілометрів на годину, має достатньо потужне озброєння, а головне – значно дешевше звичайної бронетехніки особового складу.

Україна купила 75 Saхon у британської компанії, заплативши 50 000 доларів за машину. Перші 20 Saхons прибули в Україну в лютому 2015 року і були сильно модифіковані за допомогою додаткової броні. Доставка здійснювалася за договором 2013 року [46].

Лише третина бронетехніки, яку українська армія отримала в 2014 і 2015 роках, наразі перебуває на озброєнні. У 2014 році армія отримала 20 одиниць БТР-3 і 25 одиниць БТР-4. Але наразі частина української бронетехніки виведена з озброєння не через військові дії, а через неякісне виготовлення. Крім того, українська армія мала проблеми з ремонтом пошкодженої військової техніки. За даними Генерального штабу України, із 102 відремонтованих бронемашин БТР-2, 85 машин мали різні несправності систем керування вогнем, електроніки башти, систем змащення та охолодження. У Генштабі також повідомили, що з 90 відремонтованих танків Т-64 66 бронетехніки мають схожі проблеми з відремонтованими БТРами [48].

Український державний виробник і експортер озброєння «Укроборонпром» повідомив, що Україна імпортувала велику партію бойових машин піхоти (БМП) чеського виробництва БВП-1 (Vojove vozidlo pechoty 1). Технічне обстеження нових агрегатів офіційні особи провели 2 квітня 2020 року. Державна компанія «Укрспецекспорт», що входить до складу «Укроборонпрому», розпочала поставку Збройним Силам України 37 БМП-1. В «Укроборонпромі» не називають постачальника БМП-1. Можливо, бронетехніка була експортована Чехословацькою групою (CSG), найбільшим експортером зброї Чеської Республіки. BVP-1 (Vojové Vozidlo Pechot) – чеська гусенична бойова машина піхоти-амфібія, створена на базі радянської БМП-1, першої в світі бойової машини піхоти серійного виробництва [48].

Попередній Головнокомандувач Збройних Сил України генерал-полковник Руслан Хомчак 22 липня 2020 року здійснив робочу поїздку на один із військових полігонів Чернігівської області, де відбулися порівняльні випробування БМП-1 з бойовими модулями «Парус», «Спис», «Шквал» і «Стилет». Випробування проводились із залученням фахівців Чернігівського державного науково-дослідного інституту випробувань та сертифікації озброєння та військової техніки (ДНДІ ВС ОВТ) [32].

Кожен претендент має однакове озброєння. Вони оснащені 30-мм автоматичною гарматою ЗТМ-1/ЗТМ-2, 7,62-мм спареним кулеметом ПКТ, 30-мм автоматичним гранатометом і протитанковою керованою зброєю українського КБ «Луч». Також вони оснащені тепловізійними камерами або інфрачервоним нічним каналом.

За результатами перевірок бойова машина піхоти була прийнята на озброєння до ЗСУ і нині використовується на передовій. Крім того Україна планує і надалі закупляти різні модифікації бойових машин для протидії збройним формуванням ворога і захисту прикордонних територій [53].

Армійська авіація є найбільш маневреним родом військ Сухопутних військ, призначеним для виконання завдань у різних умовах ведення бойових дій. Підрозділи армійської авіації здійснюють розвідку, ураження озброєння,

техніки та живих засобів противника, вогневу підтримку під час наступу чи контратаки, висадку тактичного десантування, доставку бойових засобів і особового складу у вказані райони, виконання інших основних завдань. Сухопутні війська складаються з бригад і полків армійської авіації. З'єднання і частини армійської авіації озброєні Мі-2, Мі-8, Мі-24 та їх модифікаціями.

Десантно-штурмові війська є окремим родом Збройних Сил України, який призначений для вертикального охоплення противника та дій в його тилу[45]. Десантно-штурмові війська перебувають у постійній бойовій готовності і є найбільшим високомобільним родом військ, який здатний виконувати будь-яке завдання за будь-яких умов. До складу військ входять повітрянодесантні, аеромобільні та штурмові частини.

У 2011 році український державний оборонно-промисловий концерн «Укроборонпром» і французька Sagem підписали угоду про відновлення співпраці з модернізації ударного вертольота Мі-24 для української армії. Додатковий протокол до угоди 2008 року було підписано 2 грудня в Парижі. У жовтні 2008 року компанія Sagem і український державний Конотопський авіаремонтний завод «Авіакон» підписали контракт на модернізацію вертольотів Мі-24 для української армії [39]. Модернізована версія Мі-24 буде оснащена авіонікою і тепловізорами виробництва Sagem, а також новими двигунами та озброєнням українського виробництва. У модернізації взяли участь чотирнадцять українських оборонних підприємств.

Ракетні війська і артилерія у складі Сухопутних військ та Військово-морських сил складаються із з'єднань оперативно-тактичних і тактичних ракет, з'єднань і частин гаубичної, гарматної, реактивної і протитанкової артилерії, артилерійської розвідки, мінометних підрозділів і підрозділів протитанкової оборони. Вони призначаються для ураження засобів живої сили, танків, артилерії, протитанкових засобів противника, авіації, об'єктів ППО та інших важливих об'єктів під час бойових дій. З'єднання і частини ракетних військ і артилерії оснащені: ракетними комплексами оперативно-тактичних і тактичних ракет; реактивні системи залпового вогню типу Смерч, Ураган, Град; гаубиці

«Гіацинт», «Піон», «Акація», «Гвоздика»; протитанкова зброя «Штурм», «Конкурс», «Рапіра» [38].

Національна стратегія розвитку артилерії має бути спрямована на повний відхід від радянських артилерійських систем шляхом поступового переходу на системи стандартів НАТО (передусім 155-мм гаубична артилерія). Більшість такої артилерії вже на передовій захищає нас від російських військ.

Протиповітряна оборона Сухопутних військ прикриває війська від ударів противника з повітря в усіх видах бойових дій, при перегрупуванні та дислокації на місцевості. Протиповітряна оборона Сухопутних військ оснащена ефективними зенітно-ракетними комплексами і комплексами дивізійного рівня та зенітними ракетно-артилерійськими комплексами полкового рівня, які характеризуються високою скорострільністю, живучістю, маневреністю, здатністю діяти за будь-яких умов сучасного бою [48]. Зенітно-ракетні комплекси та комплекси дивізійного рівня оснащені зенітно-ракетними комплексами «Оса», «Куб», «Тор». Зенітні ракетно-артилерійські комплекси полкового рівня оснащені зенітно-ракетними комплексами «Стріла-10», «Тунгуска», «Ігла».

Експорт зенітно-ракетних комплексів з України здійснювався тільки зі складів Міноборони [52]. Середній ціновий еквівалент поставок у 2006-2008 рр. становив 80 млн дол. Постачання зенітних комплексів «Бук-М1» до Грузії в 2007 році займає особливе місце, але не тільки через політичну напругу. Це був перший дивізіон «Бука», боєздатність якого була відновлена виключно за рахунок коштів вітчизняних оборонних підприємств. Цю методику можна застосувати для ремонту українських дивізіонів зенітних комплексів «Бук-М1», оскільки всі вони вже відпрацювали всі встановлені передремонтні терміни, але відремонтувати їх за останні 10 років було неможливо через відсутність комплектуючих частин.

Сухопутні війська України будуть оснащені новими системами протиповітряної оборони до 2025 року. До них увійдуть зенітно-ракетний комплекс «Полтава», переносний авіаційний комплекс «Барс», модернізований

зенітно-ракетний комплекс «Оса-АКМ» і переносні зенітно-ракетні комплекси «Колібри» [14, с. 165]. Державний оборонно-промисловий концерн «Укроборонпром» наприкінці 2011 року представив керівництву Збройних Сил України модернізовані системи протиповітряної оборони «Бук-М1» (SA-11) і С-300П (SA-10). Демонстрація включала бойові стрільби в імітованих бойових умовах під час навчань «Адекватна відповідь-2011».

З початку конфлікту на сході України в 2014 році Сполучені Штати надавали Києву військову допомогу нелетального характеру. Українські ЗМІ розкрили вік автомобілів Humvee, які уряд США надіслав Україні в рамках нелетальної військової допомоги. Партія із 100 висококомобільних багатоцільових колісних транспортних засобів (HMMWV), відомих як Humvee, доставлених із США на Львівщину, була виготовлена в період з 1986 по 1995 рік. Загальна митна вартість 100 американських Humvee склала всього 967 тис. грн (близько \$42 тис.) [10, с. 104].

Українські військові виявили низку проблем, коли почали користуватися американськими Humvee. Наприклад, через старість автомобілів почали тріскатися шини, і виявилось, що запасних шин в Україні не знайти. Те саме можна сказати і про інші запчастини для старих автомобілів.

Humvee були доставлені в Україну в рамках пакету нелетальної допомоги Вашингтона, хоча на кожній машині на вершині встановлена кулеметна турель. Однак, оскільки старі Хамві не мають захисту, вони не надають достатнього захисту для солдатів, які в них сидять [11, с. 68].

30 листопада 2015 року газета Washington Post повідомила, що український підрозділ спецназу поблизу контрольованого сепаратистами Донецька використовував надані США Humvee кінця 1980-х і початку 1990-х років, судячи з серійних номерів на машинах. У трьох Humvee були пластикові двері та вікна. У Пентагоні заперечили повідомлення про передачу старої та зношеної американської техніки українським бійцям на сході країни. Пентагон, який виділив понад 265 мільйонів доларів на безпекову допомогу Україні з початку

бойових дій, заявив, що допомога та обладнання США зробили «важливий вплив на оперативну ефективність» [11, с. 71].

Наразі допомога США Україні складає мільярди доларів і транспортує висококваліфіковане обладнання, в тому числі нелетальне. Тепер Україна отримує сучасну зброю починаючи від HIMARS і закінчуючи боепропасами та ракетами. В подальшому США і союзники з Європи обіцяють надавати допомогу стільки скільки необхідно [27].

Доля України – бути морською державою чи державою біля моря? Чисельність бойових кораблів і катерів Військово-Морських Сил України у 1997 р. скорочена більш ніж на 40 %; і допоміжні були скорочені наполовину. За прогнозами Міноборони на 2015 рік, відсоток становитиме 60% і 75% відповідно. На сьогодні в Чорноморському регіоні тільки ВМС Грузії за кількісними та якісними показниками поступаються ВМС України. У Міноборони та Генштабі визнають, що лише чверть озброєння та військової техніки ВМС є сучасними.

Після поділу Чорноморського флоту СРСР Військово-Морські Сили України мали 137 бойових кораблів, катерів і допоміжних засобів. Це один підводний човен, чотири фрегати, сім корветів, два ракетних корвети, два великих і один середній десантні кораблі, а також 5 ракетних, 4 артилерійських і 3 десантних катери. Більшість кораблів і катерів колишнього радянського Чорноморського флоту, що входять до складу Військово-Морських Сил України, були в несправному технічному стані [48].

У ВМС Болгарії співвідношення між кількістю бойових кораблів і катерів і допоміжних засобів становить 3 до 1, у ВМС України – менше 50/50. Така диспропорція характерна для ВМФ пострадянських держав, наприклад, на ЧФ Росії допоміжний флот учетверо перевищує бойову складову. Це співвідношення зумовлене принциповою відмінністю підходів планової та ринкової економіки до утримання та організації флоту. В умовах пріоритетного, практично необмеженого фінансування Збройних Сил в СРСР передбачалося, що ВМФ навіть у мирний час повинен мати повністю автономний комплекс технічного

обслуговування, який би постачав ВМФ на морі та в базах без цивільних установ. В результаті ВМФ стає повністю самодостатньою системою на ТВД, але за рахунок допоміжного флоту різко зростає чисельність особового складу, а також є витрати, пов'язані з будівництвом кораблів і утриманням ВМС [5].

Стратегічний оборонний бюлетень України за 2015 рік закріпив перспективу України як морської держави. Геополітичні умови та наявність протяжних морських кордонів вимагають наявності Військово-Морських Сил Збройних Сил України, які могли б здійснювати дії, спрямовані на стримування, локалізацію та нейтралізацію збройних конфліктів на морі. При цьому ВМС повинні бути готові до використання в прибережній зоні, а також у віддаленні від берега, для дій у складі багатонаціональних корабельних сил і для участі в міжнародних миротворчих операціях [8].

Поточна війна між Росією та Україною ускладнила процес відбудови флоту. Україна потрапила в залежність від Росії щодо доступу до Чорного моря з Азовського моря. Втрата не тільки скоротила морські кордони країни, але й обмежила свободу судноплавства її комерційних суден, зробивши її морську торгівлю залежною від дій Росії. Нинішня фактична військово-морська блокада України внаслідок триваючих російських обстрілів з моря є свідченням вразливості морського доступу України.

Намагаючись протистояти спробам Росії односторонньо домінувати в регіоні в майбутньому, Україна розпочала рекапіталізацію, щоб відновити свій військово-морський потенціал, щоб краще захистити свої територіальні води та інші морські інтереси [20, с. 82]. Для досягнення своїх цілей Україні потрібен потужний військово-морський флот, здатний забезпечити контроль на морі та проект стримування, щоб уникнути подальших спроб Росії посягнути на її суверенітет. Втративши значну кількість своїх активів у Севастополі в Криму в 2014 році, перед обличчям поточних обмежень у фінансуванні та ресурсах, зусилля ВМС України з модернізації залишаються складним завданням.

Анексія Криму в 2014 році завдала серйозного удару по можливостям ВМС України, які втратили свою основну базу в Севастополі, 12 з 17 основних

надводних бойових частин, більшість засобів морської авіації, а також ремонт, технічне обслуговування, навчання та склади, які всі перейшли під контроль російських військ [34].

На озброєнні залишилися лише єдиний фрегат проекту 1135.1 III класу «Гетьман Сагайдачний», який перебував на ремонті та модернізації на суднобудівному заводі «Нубулон» і з 3 березня 2022 року українським військовим командуванням було прийняте рішення про часткове його затоплення; сторожовий корабель проекту 206МП «Прилуки», десантний корабель проекту 773 «Північний», проект 1258 береговий мінний тральщик «Євгенія», корабель забезпечення «Донбас» проекту 304 «Амур» і низка малих допоміжних засобів.

З 2014 року флот поповнився сімома береговими патрульними катерами місцевого виробництва проекту 58155 «Гюрза-М», які надійшли на озброєння з 2016 року. Україна планує прийняти на озброєння загалом 20 берегових патрульних катерів класу «Гюрза-М» до 2025 року. Україна також отримала чотири катери класу Island колишньої берегової охорони США (USCG), два у 2019 році та два у 2021 році [42].

Україна прийняла триетапну стратегію під назвою «Стратегія Військово-Морських Сил ЗС України 2035», яка спрямована на нейтралізацію впливу існуючих морських викликів і загроз. Перший етап стратегії, який має бути завершено до 2024 року, наголошує на закупівлі активів для забезпечення безпеки прибережної інфраструктури та забезпечення заборони на морі та контролю над морем на відстані до 40 морських миль від узбережжя. Другий етап, який має бути завершено до 2030 року, розширює ці можливості для охоплення виключних економічних зон (ВЕЗ), тобто до 200 морських миль від берегової лінії. Третя фаза спрямована на подальше розширення спроможностей, отриманих на початкових етапах, а також на створення спроможностей для захисту інтересів України в міжнародних водах за Чорним морем [35]. У вересні 2021 року президент України Володимир Зеленський увів у дію рекомендації Ради національної безпеки і оборони України щодо розвитку Військово-

Морських Сил Збройних Сил України до 2031 року, однак деталі указу поки не оприлюднені.

Починаючи з 2014 року українські військово-морські закупівлі зосереджені навколо двох основних пріоритетів: придбання активів для забезпечення безпеки безпосередніх прибережних кордонів і придбання необхідних морських суден для їх захисту [25].

Проте місцеві суднобудівні верфі країни стикаються зі значними проблемами фінансування та морального старіння, які вплинули на поточні українські програми суднобудування. Чотири корвети проекту 58250 місцевого виробництва спочатку планувалося приєднати до флоту в 2016-17 роках, а будівництво першого судна «Володимир Великий» розпочалося в 2011 році на Чорноморському суднобудівному заводі в Миколаєві. Однак у 2014 році проект було зупинено через проблеми з фінансуванням. З 2018 року були докладені значні зусилля для омолодження програми, але в червні 2021 року суднобудівний завод був оголошений банкрутом. Рішення, прийняте в 2020 році про придбання корветів MILGEM класу Ada у Туреччини, викликало додаткові питання щодо майбутнього програми проекту 58250 [28].

Доля програми десантно-штурмових катерів проекту 58503 класу «Кентавр-ЛК», яка реалізується на верфі «Кузня на Рибальському», також залишається невизначеною через звинувачення в корупції проти верфі та урядовців, залучених до проекту. Перші два з трьох катерів, що будуються, «Станіслав» і «Малин» були спущені на воду в 2018 році і ще не приєдналися до флоту.

Анексія Криму також призвела до втрати трьох великих суднобудівних заводів, що завдало ще одного удару суднобудівній галузі України. Суднобудівний завод «Залив», розташований у Криму, на березі Чорного моря, оснащений сухим доком і має можливість будувати судна довжиною понад 300 м і шириною понад 50 м зі спусковою вагою до 50 тис. тонн [48]. Росія не тільки відновила роботу на верфі, але й постійно її модернізує. Суднобудівний завод «Залив» виконує великі державні замовлення Росії щодо двох універсальних

десантних кораблів проекту 23900 вантажопідйомністю 30 000 тонн і ряду резонансних проектів.

Україна значною мірою залежить від підтримки США та їхніх союзників по НАТО у відновленні та модернізації свого флоту. У грудні 2020 року Міністерство оборони України (МО) підписало угоду з Туреччиною з питань оборонної промисловості (SSB) на закупівлю невизначеної кількості корветів класу MILGEM Ada. Станом на кінець 2021 року на верфі RMK Marine у Стамбулі тривало будівництво першого в класі корабля [48].

Також у 2022 році Україна отримала два мінні мисливці класу «Сандун» Великобританії в рамках рамкової угоди, підписаної між двома країнами в листопаді 2021 року, яка також передбачає будівництво восьми ракетних катерів і фрегата. Ракетні катери, ймовірно, будуть модифікованою версією 50-метрових катерів класу Protector P50U, які побудує Babcock.

Українські ВМС стикаються з численними викликами з боку Росії, оскільки вони зміцнюють свої морські кордони в Чорному та Азовському морях, а сама кількість кораблів Чорноморського флоту Росії нагадує про масштаб загрози та вразливість України [42]. Незважаючи на те, що Чорноморський флот є одним із менших флотів російського флоту порівняно з Північним і Тихоокеанським флотами, з 2010 року він зазнав великих інвестицій і модернізації та відіграє більш активну роль після анексії Криму в березні 2014 року. Крім того, Росія продемонструвала потенціал швидкого розгортання своїх засобів із Північного та Балтійського флотів у Чорному морі.

З початку ескалації Росія поступово нарощувала свою морську присутність поблизу українського узбережжя. У січні Міноборони Росії оголосило про кілька одночасних військово-морських навчань, які будуть проводитися навколо Європи протягом лютого, у яких задіяно понад 140 військових і допоміжних кораблів, понад 60 літаків і 10 000 особового складу [44]. Окремі навчання були заплановані в Середземному морі, Північному морі, Охотському морі, північно-східній частині Атлантичного океану та Тихому океані, під час яких російські військові кораблі переходили з портів базування до різних частин Європи. 26

січня в одному з навчань у Чорному морі брали участь понад 20 кораблів. Також у лютому в Середземне море зайшов крейсер типу «Слава» - «Варяг» Тихоокеанського флоту, можливо, для участі в одному з навчань [25].

8 лютого Міноборони Росії повідомило, що шість десантних кораблів Північного і Балтійського флотів почали вихід у Чорне море через протоку Босфор для участі в одному з навчань. Серед десантних кораблів були корабель типу «Іван Грен» і п'ять великих десантних кораблів проекту 775/775М типу «Ропуча». 8 лютого Росія опублікувала повідомлення про обмеження пересування в кількох регіонах Чорного та Азовського морів, посиляючись на військово-морські навчання з 13 по 19 лютого. Однак 10 лютого повідомила що навчання в акваторії Азовського моря були скасовані. Повідомлення про проведення навчань у Чорному морі, в яких брали участь понад 30 російських кораблів, продовжувало обмежувати доступ України до Чорного моря, свободу судноплавства та рух комерційних суден у цьому районі у вказаний період [16, с. 117].

У відповідь на навчання і війну Росії кілька союзників по НАТО оголосили про розгортання сил у Європі для посилення оборони та стримування. Данія направила свій фрегат типу Iver Huitfeldt Peter Willemoes до Балтійського моря, щоб приєднатися до Постійної військово-морської групи НАТО (SNMG1), а також чотири винищувачі F-16 до Литви на підтримку місії НАТО з контролю за повітрям у регіоні. Тим часом у міністр оборони США Ллойд Остін наказав авіаносній ударній групі (CSG) «Гаррі С. Трумен» залишатися в Середземному морі на невизначений термін, відклавши її запланований транзит до Центрального командування США [4].

У подальшій демонстрації морської сили альянсу три групи авіаносців НАТО, CSG Truman, оперативна група 473, зосереджена на авіаносці ВМС Франції «Шарль де Голль», та ударна група ВМС Італії під керівництвом Кавура, провели спільні військово-морські навчання в Середземному морі.

Висновки до розділу 3

Після початку війни сили НАТО всіляко допомагають Україні озброєнням та проводять навчання для наших військових, але цього мало з огляду на військову потужність Росії. За останні вісім місяців ЗСУ знищили значну частину російських сил та техніки, але перемогти ворога дуже важко. Тому процес модернізації ЗСУ та трансформації не повинен припинятися не тільки до закінчення війни, а до тих пір поки ми не станемо на рівні з такими країнами як США.

Нам дуже важлива допомога союзників, а саме постачання зброї та невійськового обладнання, якого в Україні було недостатньо. Не менше важливим є процес навчання української армії. Британія ще з 2015 року навчає українських військових у рамках програми ORBITAL. До проведення підготовки підрозділів ЗС на території України залучалися також багатонаціональні тренувальні місії в Україні, а саме американська (JMTG-U) та канадська (UNIFIER). Після початку війни до них приєдналися інструктори з країн Прибалтики, Нідерландів, Швеції, Польщі, Німеччини, тощо.

Не зважаючи на те що допомога від союзників надходить до України, цього замало. Деякі країни НАТО вже вичерпали можливості допомоги Україні, тому треба укладати договори з оборонними компаніями і купувати зброю аби продовжувати оборонятися. Зрозуміло одне – війна буде продовжуватися і далі поки ворог не отримає поразку на полі бою, але для цього Україні треба постійна допомога союзників, без якої все може закінчитися за нашим сценарієм.

ВИСНОВКИ

1. Зважаючи на особливості зовнішньо-політичного курсу України, початку 90 рр. ХХ ст. процес модернізації та трансформації оборонної сфери українських Збройних Сил розпочався занадто пізно. В цей період була створена первинна законодавча база, а також нові військові інституційні та командні структури. Важливо зауважити, що в цей період Україна розбріла третій за величиною ядерний арсенал світу. У другій пол. 90-их рр. оборонна сфера та Збройні Сили України були роздутою, сильно недофінансованою структурою, без будь-якої авторитетної, послідовної та реалістичної схеми трансформації та розвитку. Лише з початком ХХІ ст., зокрема протягом 2000-2014 було розроблено Державну програму реформування і розвитку Збройних Сил України, Концепцію Збройних Сил та Державну програму переходу Збройних Сил на комплектування за контрактом.

2. З початком російсько-української війни у 2014 р. розпочався етап розбудови сфери оборони та ЗСУ за зразками НАТО, проведення реформ, налагодження військового та військово-технічного співробітництва з державами партнерами. Реформи оборонного сектору торкнулися як тактичного, так і стратегічного рівнів та включали як політичні заходи (наприклад, підвищення прозорості, протидія корупції та забезпечення цивільного контролю над армією), так і військові (модернізацію обладнання, реформування системи управління та підвищення професіоналізації, створення нових боєздатних підрозділів, зокрема Сил спеціальних операцій).

3. Події лютого 2022 р. стали викликом для міжнародної системи безпеки. Українська армія завдяки новим підходам керування та модернізації оборонної та військової сфер змогла зупинити ворога та розпочати активний контрнаступ. Безперечно, держави НАТО стали провідними постачальниками допомоги Україні. Окрім того, важливе значення для обороноздатності нашої держави є прийнятий 28 квітня 2022 р., закон про ленд-ліз, що дозволяє адміністрації Джо Байдена запуснути масштабну військову та економічну допомогу. Ленд-ліз

діятиме до повного припинення бойових дій, у тому числі кібератак. У довгостроковій перспективі Київ повинен компенсувати поставки, які він використовує або не зможе повернути.

Не менше важливим є процес навчання української армії. Якщо ще з 2015 року країни-партнери навчають українських військових у рамках тренувальних місій таких як: британська (ORBITAL), американська (JMTG-U), канадська (UNIFIER), то на сьогодні, за кордоном велика кількість наших військовослужбовців різного рівня вивчають, тактику та оперативне мистецтво за стандартами НАТО, а також освоюють нові західні зразки озброєння. Хоч сили НАТО всіляко допомагають Україні озброєнням та проводять навчання для наших військових, але цього мало з огляду на військову потужність Росії. Нам дуже важлива допомога союзників, а саме постачання зброї та невійськового обладнання.

Завдяки новітнім підходам у сфері військового управління вдалося налагодити процес прийняття рішень на усіх рівнях. Концептуально з'явився новий термін «децентралізація управління», основний принцип якого є делегування командирам нижчих рівнів права приймати рішення враховуючи основний замисел операції, так як вони у своїй зоні відповідальності самі адекватно та критично оцінюють ситуацію.

Ще одним аспектом ефективного використання Україною «децентралізованої» системи управління можна відмітити наявність кількох розосереджених вузлів зв'язку, які є критично важливим елементом управління військами. Застосування Україною протитанкової зброї є, мабуть, найпомітнішим елементом тактичної трансформації, завдяки здатності малих груп піхоти влаштовувати вогневі засідки проти російських механізованих підрозділів та підрозділів забезпечення.

Важливе значення у процесі удосконалення сфери оборони - це врахування лідерських якостей, що впливає на мотивованість керівного складу та успішність військових операцій. Прикладом цих якостей є Верховний Головнокомандувач президент В. Зеленський та Головнокомандувач ЗСУ В. Залужний.

Компетентність, яку вони демонструють, надзвичайно заспокоює, надає впевненості та надихає військових і загалом український народ. У новому поколінні українського командного складу простежується низка позитивних тенденцій. Багато командирів є відносно молодими людьми, вони є військовими професіоналами, які будували свою кар'єру в незалежній Україні не за радянських часів і мають практичний бойовий досвід. Це формує нове покоління українських лідерів із чіткою національною ідентичністю, баченням, підходами та цінностями.

Стратегічно важливим для України є продовжувати діалог з державами НАТО, зокрема, у рамках зустрічей «Рамштайн»; шукати нових союзників, партнерів та інвесторів, а відтак налагоджувати власне виробництво військової техніки та зброї.

Отже, враховуючи вищезазначене, необхідність подальшої поглибленої трансформації оборонної сфери України та модернізації Збройних Сил є запорукою перемоги над ворогом, покарання агресора, повернення територій до міжнародно-визнаних кордонів та, в подальшому, відбудови та розвитку країни. Тому процес модернізації ЗСУ не повинен припинятися не тільки до закінчення війни, а до повної трансформації оборонної сфери та української армії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

- 1.) Декларація Уельського саміту, НАТО. 2014. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_112964.htm
- 2.) Заява за результатами саміту у Варшаві, НАТО. 2016. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_133169.htm?selectedLocale=uk
- 3.) Комюніке Брюссельського саміту, НАТО. 2021. URL: <https://www.nato.int/cps/uk/natohq/>
- 4.) Меморандум про взаєморозуміння і співробітництво в галузі оборонних та військових відносин між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Сполучених Штатів Америки. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/840_089
- 5.) Стратегія воєнної безпеки України. 2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>
- 6.) Стратегія зовнішньополітичної діяльності України. 2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/>
- 7.) Стратегія національної безпеки України. 2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
- 8.) Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 р. «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» № 240/2016 від 6 червня 2016 р.

Література

- 9.) Brzezinski Z. The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives, NY, 1998. – 209 p.
- 10.) Kupchan Ch. Reviving the West. Foreign Affairs, vol. 75, No. 3, May/June 1996. – 92-104 pp.
- 11.) Medcalf J. NATO: A Beginner's Guide. London. Oneworld Publications, 2005. – 272 p.

- 12.) Александров О. С. Україна – НАТО: нові умови та реалії співробітництва. Київ, НІСД, 2011. – 56 с.
- 13.) Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». Київ, НІСД, 2016. – 688 с.
- 14.) Бадрак В., Згурець С., Самусь М., Набоченко О., Канарський М. Шлях до НАТО: вимір безпеки. Київ, 2016. – 222 с.
- 15.) Бадюк М.І., Ковида Д.В., Микита О.О. Нормативно-правова база медичного забезпечення ЗСУ в умовах запровадження стандартів НАТО. Екстрена медицина: від науки до практики. 2017. № 2(23). С. 11-20
- 16.) Бодрук О.С. Актуальні проблеми реформування сфери безпеки і оборони України: Матеріали міжнародної конференції. Національний інститут проблем міжнародної безпеки. Київ, НІПМБ, DCAF. – 148 с.
- 17.) Дзвінчука. Д. І. Північноатлантичний альянс: історія, функції, структура, відносини з Україною. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2012. 604 с.
- 18.) Коропатнік І.М. Адміністративно-правові засади взаємодії громадянського суспільства і Збройних сил України. Київ, 2016. – 519 с.
- 19.) Максак Г. Українська призма: зовнішня політика 2021. Фонд ім. Фрідріха Еберта. 2020. – 328 с.
- 20.) Медвідь Л.П. Права, свободи та обов'язки військовослужбовців в Україні: конституційноправові аспекти. Київ, 2016. – 249 с.
- 21.) Сличко І.Й., Рошчін Г.Г., Мазуренко О.В. Особливості післядипломного військово-медичного навчання лікарів. Матеріали VIII Міжнародного медичного конгресу «Впровадження сучасних досягнень медичної науки у практику охорони здоров'я України», 17–19 квітня 2019 р. 65 с.
- 22.) Співробітництво Україна – ЄС – НАТО з протидії гібридним загрозам у кіберсфері. Центр глобалістики «Стратегія ХХІ». Київ, 2019. – 30 с.
- 23.) Сурмін Ю. П. Взаємодія органів державної влади та громадянського суспільства. Київ, НАДУ, 2011. – 388 с.
- 24.) Шелест Г. Концепція стійкості НАТО та Україна. Київ, 2021. 17 с.

Интернет-ресурси

- 25.) 2017: In Ukraine: a quest for peace and reforms. URL: <https://www.ukrweekly.com/uwwp/2017-in-ukraine-a-quest-for-peace-and-reforms/>
- 26.) America's massive «lend-lease» aid plan for Ukraine recalls similar help in Britain's «darkest hour». URL: <https://theconversation.com/americas-massive-lend-lease-aid-plan-for-ukraine-recalls-similar-help-in-britains-darkest-hour-182889>
- 27.) HIMARS: U.S. Sends More Advanced Rocket Systems To Ukraine To Further Slow Russian Advance In East. URL: <https://www.rferl.org/a/ukraine-united-states-himars-new-arms-package/31935257.html>
- 28.) Is Ukraine's reformed military ready to repel a new Russian invasion? URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/is-ukraines-reformed-military-ready-to-repel-a-new-russian-invasion/>
- 29.) Land-Lease worth \$33 billion and confiscations: how the US will help Ukraine win. URL: <https://mind.ua/en/publications/20240545-land-lease-worth-33-billion-and-confiscations-how-the-us-will-help-ukraine-win>
- 30.) NATO Races to Counter Russia's Threat in Europe's Weak Spot. URL: <https://www.bloomberg.com/news/features/2022-08-19/ukraine-war-nato-races-to-counter-russia-threat-in-vulnerable-black-sea-region>
- 31.) State of the Union 2017 - Cybersecurity: Commission scales up EU's response to cyber-attacks. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_17_3193
- 32.) Strengthened Resilience Commitment, NATO. 2021. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_185340.htm
- 33.) Sweden Is Sending «Robot 17» Coastal Defense Missiles To Ukraine. URL: <https://www.thedrive.com/the-war-zone/sweden-is-sending-robot-17-coastal-defense-missiles-to-ukraine>

- 34.) Ukraine: NATO exercises a happy coincidence ‘just in case’ of escalation. URL: <https://theconversation.com/ukraine-nato-exercises-a-happy-coincidence-just-in-case-of-escalation-181097>
- 35.) Ukraine’s Military Transformation between 2014 and 2022. URL: <https://politicstoday.org/ukraine-military-transformation/>
- 36.) What’s in the latest US military package for Ukraine? URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/4/14/whats-in-the-latest-us-military-package-for-ukraine>
- 37.) Військова допомога Україні: що надали країни-союзниці та що ще пообіцяли. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/02/03/infografika/bezpeka/vijskova-dopomoha-ukrayini-nadaly-krayiny-partnery-ta-shhe-poobicyaly>
- 38.) Західна військова допомога Україні. URL: <https://bmpd.livejournal.com/4492909.html>
- 39.) ЗСУ завершили перший етап реформування за стандартами НАТО. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/2872064-zsu-zaversili-persij-etap-reformuvanna-za-standartami-nato.html>
- 40.) Клімкін говоритиме про кібербезпеку на близькосхідній конференції у Варшаві. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2640332-klimkin-govoritime-pro-kiberbezpeku-nablizkoshidnij-konferencii-u-varsavi.html>
- 41.) Ленд-ліз для України підписано: яку зброю отримаємо та коли оплачувати. URL: https://defence-ua.com/minds_and_ideas/lend_liz_dlja_ukrajini_pidpisano_jaku_zbroju_otrimajemo_ta_koli oplachuvati-7294.html
- 42.) Лук’янчук Р.В. Міжнародне співробітництво у сфері забезпечення кібернетичної безпеки: державні пріоритети. Вісник НАДУ. 2015. URL: http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2016/01/2015_4_8_ukr.pdf
- 43.) Меморандум про взаєморозуміння і співробітництво в галузі оборонних та військових відносин між Міністерством оборони України та

- Міністерством оборони Сполучених Штатів Америки. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/840_089
- 44.) Невійськова допомога НАТО Україні в умовах агресії Росії. URL: <http://www.ucipr.org.ua/ua/med-a/research-updates/nev-yskova-dopomoga-nato-ukra-n-v-umovah-agres-ros>
- 45.) Підрозділи ССО ЗСУ вперше пройшли сертифікацію НАТО й були визнані боєготовими. URL: <https://web.archive.org/web/20190724194242/https://armyinform.com.ua/2019/07/pidrozdil-y-sso-zsu-vpershe-proyshly-sertyfikacziyu-nato-j-buly-vyznani-boyegotovymy/>
- 46.) Порошенко: Україна домовилася про рух до нового статусу в стосунках з НАТО. URL: www.eurointegration.com.ua/news/2016/09/23/7054951/
- 47.) Реформа Збройних Сил України у 2016-2017 рр.: основні здобутки й недоліки та заходи щодо їх подолання. Підсумки першого року оборонної реформи в Україні – повна версія дослідження, НІСД. URL: www.president.gov.ua
- 48.) Співробітництво у військовій сфері. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato/spivrobotnictvo-u-vijskovij-sferi>
- 49.) Співробітництво у сфері планування на випадок надзвичайних ситуацій цивільного характеру, Місія України при НАТО. 2020. URL: <https://nato.mfa.gov.ua/ukrayina-ta-nato/spivrobotnictvo-u-sferi-planuvannya-na-vipadoknadzvichajnih-situacij-civilnogo-harakteru>
- 50.) Спільні навчання України з іншими країнами в 2014-2017 роках. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2017/01/30/infografika/bezpeka/spilni-navchannya-ukrayiny-z-inshymy-krayinamy-v-2014-2017-rokax>
- 51.) Спільні навчання України і НАТО в Одесі: Кулеба і Каденбах підписали документ. 2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/spilni-navchannya-ukrayini-i-nato-v-odesi-kuleba-i-kadenbah-pidpisali-dokument>

- 52.) Сучасні системи озброєння і реагування. Якою має бути реформа Збройних сил України. URL: <https://suspilne.media/58082-sucasni-sistemi-ozbroenna-i-reaguvanna-akou-mae-buti-reforma-zbrojnih-sil-ukraini/>
- 53.) Тичина В. Цивільно-військове співробітництво стало першою у ЗСУ структурою, сформованою за стандартами НАТО. АрміяInform від 09.10.2020. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/10/cyvilno-vijskove-spivrobotnyctvo-stalo-pershoyu-u-zsu-strukturoyu-sformovanoyu-zastandartamy-nato>
- 54.) Тощенко Ж.Т. Взаємодія суспільства і Армії: людський вимір. Політична соціологія. Київ, 2014. URL: https://stud.com.ua/60952/sotsiologiya/politichna_sotsiologiya
- 55.) У СБУ відбулася церемонія завершення першого етапу Трестового фонду НАТО зі сприяння Україні в зміцненні кіберзахисту. 04.07.2017. URL: <https://www.ssu.gov.ua/ua/news/1/category/2/>
- 56.) Черниш О. Ленд-ліз для України. Що це таке і чи допоможе перемогти Росію. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61251966>